

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

**Факультету управління персоналу, соціології та психології
Кафедри педагогіки та психології**

Освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна психологія»

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 053 Психологія
спеціалізація Економічна та соціальна психологія

Форма навчання: денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему:

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОНФЛІКТІВ

Здобувачки Кравченко Альони Сергіївни

підпис

Науковий керівник: д.психол.н., проф.

_____ Романюк Л.В.

**Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією
з атестації здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувачка кафедри: _____

(науковий ступінь, учене звання, ПІБ)

(підпис)

Київ 2025

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультету управління персоналу, соціології та психології

Кафедри педагогіки та психології

Освітньо-професійна програма «Економічна та соціальна психологія»

галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
спеціальність 053 Психологія

ПОГОДЖЕНО

Керівник проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми
_____ Колесніченко Л.А.
(підпис)
2025 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
_____ Артюшина А.М.
(підпис)
« ____ » _____ 2025 р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

студентки Кравченко Альони Сергіївни

денної форми навчання

на підготовку кваліфікаційної бакалаврської роботи

на тему: «Ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів»

Тему затверджено наказом ректора Університету від «11 » листопада 2024р. № 1913-ст
Бакалаврська дипломна робота виконується на матеріалах

План бакалаврської дипломної роботи

Розділ 1	Теоретичний аналіз ціннісних аспектів психологічної експертизи
Розділ 2	Емпіричне дослідження ціннісних аспектів психодіагностичної експертизи конфліктів
Об'єкт дослідження:	психологічна експертиза конфліктів як процес аналізу психологічних особливостей учасників і динаміки їхніх взаємодій
Предмет дослідження:	ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів, зокрема їх вплив на мотиви, установки та поведінкові стратегії учасників конфліктів

Мета бакалаврської дипломної роботи:	аналіз ціннісних аспектів психологічної експертизи конфліктів, визначенні їхньої ролі у формуванні та вирішенні конфліктних ситуацій, а також розробці теоретичних і практичних рекомендацій для вдосконалення процесу психологічної експертизи.
---	--

Конкретні завдання, які студент повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1.	Проаналізувати стан теоретичної розробки ціннісних аспектів психологічної експертизи
У розділі 2	Емпірично дослідити ціннісних аспектів психодіагностичної експертизи конфліктів

**Завдання підготував
науковий керівник**

(підпис)

Л.В. Романюк

(ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 2025р.

**Завдання одержав
студент**

(підпис)

А.С. Кравченко

(ініціали, прізвище)

« ____ » _____ 2025р.

Реферат

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 76 сторінок, 6 таблиць, 4 рисунків, список використаних джерел з 47 найменувань.

«Ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів».

Об'єктом дослідження є психологічна експертиза конфліктів як процес аналізу психологічних особливостей учасників і динаміки їхніх взаємодій.

Предметом дослідження є ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів, зокрема їх вплив на мотиви, установки та поведінкові стратегії учасників конфліктів.

Мета дослідження полягає в аналізі ціннісних аспектів психологічної експертизи конфліктів, визначенні їхньої ролі у формуванні та вирішенні конфліктних ситуацій, а також розробці теоретичних і практичних рекомендацій для вдосконалення процесу психологічної експертизи.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми цінностей у контексті психологічної експертизи конфліктів, розглянувши основні підходи та концепції, що використовуються в сучасній психології.
2. Проаналізувати методологічні основи дослідження цінностей у психологічній експертизі, визначивши ключові принципи, методи та інструменти оцінки ціннісних орієнтацій.
3. Дослідити специфіку впливу ціннісних орієнтацій на поведінку учасників конфліктів, розглянувши їхню роль у сприйнятті, оцінці та виборі стратегій взаємодії.
4. Емпірично вивчити ціннісні орієнтації учасників конфліктів різного типу, виявивши особливості їх прояву та впливу на конфліктну поведінку.
5. Розробити практичні рекомендації для вдосконалення психологічної експертизи конфліктів, орієнтовані на аналіз і врахування ціннісних аспектів у процесі діагностики та вирішення конфліктів.

Методи дослідження. У роботі було використано комплекс теоретичних, емпіричних і статистичних методів, що забезпечили вирішення поставлених завдань. Теоретичні методи включали аналіз, систематизацію та узагальнення наукової літератури, спрямовані на вивчення сучасного стану досліджень ціннісних аспектів психологічної експертизи конфліктів. Це дозволило визначити ключові концептуальні підходи до вивчення цінностей, їхньої ролі у формуванні конфліктів та виборі стратегій їх вирішення. Методики які були використані з метою проведення емпіричного дослідження ціннісних аспектів психодіагностичної експертизи конфліктів нами було обрано наступні методики:

Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.);

Опитувальник Томаса Кілмана.

Математичний метод, а саме коефіцієнт кореляції Пірсона

Практична значущість дослідження полягає у можливості застосування отриманих результатів для вдосконалення психологічної практики, спрямованої на вирішення конфліктів. Розроблені рекомендації щодо аналізу та врахування ціннісних аспектів можуть бути корисними для психологів, які працюють у сфері конфліктного консультування, медіації та судової експертизи. Зокрема, запропоновані методики дозволяють виявляти особливості ціннісних орієнтацій учасників конфлікту, прогнозувати їх поведінкові стратегії та розробляти рекомендації для їх гармонізації. Отримані результати також можуть бути використані у професійній підготовці психологів, соціальних працівників, юристів і медіаторів, що дозволить підвищити ефективність їхньої роботи з конфліктами. Практичні розробки цього дослідження можуть знайти застосування у правовій, соціальній та освітній сферах, де необхідна професійна оцінка конфліктних ситуацій і прийняття рішень, спрямованих на їх конструктивне вирішення.

Ключові слова: ціннісні аспекти, психологічна експертиза, конфлікти, цінності, ціннісні орієнтації, вирішення конфліктів.

В і д г у к

про кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувача факультету Управління персоналом, соціології та психології
освітньо-професійної програми «Економічна та соціальна психологія»

Кравченко А.С.

(прізвище, ініціали)

на тему «Ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів»

(назва теми)

1.Актуальність теми: Обрана тема є актуальною та своєчасною, адже в умовах зростання кількості конфліктів у різних сферах суспільного життя важливою є необхідність поглибленого психологічного аналізу їхніх причин і механізмів. Робота Кравченко А.С. відповідає потребам сучасної психологічної практики у розробці нових підходів до психологічної експертизи конфліктів з урахуванням ціннісних орієнтацій учасників.

2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: Робота відзначається глибоким теоретичним обґрунтуванням, структурованістю та логічною послідовністю викладення матеріалу. Авторка грамотно опрацювала велику кількість літературних джерел, показала високий рівень наукової культури та здатність до системного мислення. Робота містить чітке формулювання мети, завдань, об'єкта й предмета дослідження.

3. Наявність самостійних розробок: У роботі простежується виразна авторська позиція, зокрема у доборі методик, обґрунтуванні доцільності їх використання та інтерпретації результатів. Кравченко А.С. самостійно провела

емпіричне дослідження, застосувавши методики Ш. Шварца та К. Томаса, що дало змогу виявити специфіку особистісних цінностей у конфліктних ситуаціях.

4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій _____: Результати дослідження мають як теоретичну, так і практичну цінність. Теоретичні положення поглиблюють наукове розуміння ролі цінностей у процесі виникнення та розвитку конфліктів. Практичні рекомендації можуть бути корисними фахівцям-психологам, медіаторам та експертам у сфері конфліктного консультування.

5. Наявність недоліків: До недоліків можна віднести деякі повтори в теоретичному огляді та обмеженість вибірки в емпіричному дослідженні. Проте ці недоліки не знижують загальної якості виконаної роботи.

6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: Заслуговує на позитивну оцінку.

Науковий керівник

Професор кафедри, професор, доктор психологічних наук

(посада, учене звання, науковий ступінь)

Романюк Л.В

(підпис)

(прізвище, ініціали)

“ ____ ” _____ 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ АСПЕКТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	8
1.1 Поняття та сутність психологічної експертизи.....	8
1.2 Аналіз досліджень цінностей у психологічній експертизі.....	16
1.3 Методологічні принципи та підходи до дослідження цінностей у психологічній експертизі.....	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ АСПЕКТІВ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОНФЛІКТІВ.....	34
2.1. Методи та організація дослідження.....	34
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	39
2.3 Рекомендації щодо впровадження в процедуру психологічної експертизи конфліктів, ціннісні орієнтації.....	65
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	75
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство стикається з численними конфліктами, що виникають у різних сферах людської діяльності, включаючи соціальну, правову та економічну. Це обумовлює потребу у вивченні психологічних аспектів, які впливають на їх виникнення, розвиток та вирішення. Психологічна експертиза конфліктів є важливим інструментом для глибокого аналізу їх причин, механізмів перебігу та наслідків, а також розробки ефективних стратегій їх розв'язання. Водночас у сучасній науці недостатньо досліджені ціннісні аспекти конфліктів, які відіграють ключову роль у формуванні мотивів і поведінкових стратегій їх учасників.

Цінності є інтегральним компонентом особистості, які впливають на її життєві орієнтири, мотивацію та стратегії поведінки. У контексті конфліктів вони визначають сприйняття ситуації, способи реагування та вибір шляхів взаємодії. Недооцінка ціннісних аспектів може призводити до поглиблення конфліктів, перетворюючи їх на тривалі та важко контрольовані. Тому дослідження ціннісних орієнтацій учасників конфліктів дозволяє краще зрозуміти їх мотиви, визначити потенційні шляхи розв'язання суперечностей і сприяти створенню умов для конструктивної взаємодії.

Аналіз літератури показує, що особливості ціннісних орієнтацій і їх вплив на конфліктну поведінку раніше розглядалися в роботах М. Костицького, А. Кобера, Л. Ребухи, О. Сліпця, Г. Бойла, Е. Хелмса, Г. Мейера, а також інших дослідників. Зокрема, акцентувалося на важливості врахування цінностей у процесі психологічної експертизи, що є ключовим фактором для ефективного вирішення конфліктних ситуацій. Ці праці закладають основу для інтеграції теоретичних підходів і практичних інструментів у галузі аналізу ціннісних орієнтацій.

Однак, незважаючи на досягнення сучасної науки, існує недостатність систематичних досліджень, які б інтегрували ціннісний підхід у процес психологічної експертизи конфліктів. Зокрема, питання виявлення специфіки ціннісних орієнтацій у різних типах конфліктів, розробки діагностичних інструментів і методик аналізу залишаються малодослідженими.

Актуальність теми також зумовлена потребою розробки нових підходів до психологічної експертизи конфліктів, що враховують динаміку змін у системах цінностей, соціально-політичний контекст і культурні особливості учасників. Це має важливе значення для вдосконалення психологічної практики та підвищення ефективності управління конфліктами у сучасному суспільстві. Дослідження ціннісних аспектів у контексті психологічної експертизи конфліктів є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Воно спрямоване на вирішення важливих завдань щодо вдосконалення діагностичних підходів, аналізу поведінкових стратегій і розробки практичних рекомендацій для управління конфліктами.

Мета дослідження полягає в аналізі ціннісних аспектів психологічної експертизи конфліктів, визначенні їхньої ролі у формуванні та вирішенні конфліктних ситуацій, а також розробці теоретичних і практичних рекомендацій для вдосконалення процесу психологічної експертизи.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми цінностей у контексті психологічної експертизи конфліктів, розглянувши основні підходи та концепції, що використовуються в сучасній психології.
2. Проаналізувати методологічні основи дослідження цінностей у психологічній експертизі, визначивши ключові принципи, методи та інструменти оцінки ціннісних орієнтацій.
3. Дослідити специфіку впливу ціннісних орієнтацій на поведінку учасників конфліктів, розглянувши їхню роль у сприйнятті, оцінці та виборі стратегій взаємодії.

4. Емпірично вивчити ціннісні орієнтації учасників конфліктів різного типу, виявивши особливості їх прояву та впливу на конфліктну поведінку.

5. Розробити практичні рекомендації для вдосконалення психологічної експертизи конфліктів, орієнтовані на аналіз і врахування ціннісних аспектів у процесі діагностики та вирішення конфліктів.

Об'єктом дослідження є психологічна експертиза конфліктів як процес аналізу психологічних особливостей учасників і динаміки їхніх взаємодій.

Предметом дослідження є ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів, зокрема їх вплив на мотиви, установки та поведінкові стратегії учасників конфліктів.

Методи дослідження. У роботі було використано комплекс теоретичних, емпіричних і статистичних методів, що забезпечили вирішення поставлених завдань. Теоретичні методи включали аналіз, систематизацію та узагальнення наукової літератури, спрямовані на вивчення сучасного стану досліджень ціннісних аспектів психологічної експертизи конфліктів. Це дозволило визначити ключові концептуальні підходи до вивчення цінностей, їхньої ролі у формуванні конфліктів та виборі стратегій їх вирішення.

Емпірична частина дослідження базувалася на використанні бесіди, спостереження та низки психодіагностичних методик. Бесіди з учасниками конфліктів сприяли збору інформації про їхні суб'єктивні погляди, мотиви та ставлення до конфліктної ситуації. Спостереження дозволили зафіксувати реальні поведінкові стратегії учасників у природних або змодельованих конфліктних обставинах. Для діагностики ціннісних орієнтацій застосовувалися методика Ш. Шварца, яка дозволила оцінити ієрархію цінностей, а також методика К. Томаса, яка застосовується для вивчення типових способів реагування на конфлікти.

Обробка отриманих даних здійснювалася із застосуванням **статистичних методів**. Було використано кореляційний аналіз для виявлення взаємозв'язків

між ціннісними орієнтаціями та поведінковими стратегіями в конфліктах. Крім того, критерій Стьюдента дозволив визначити статистично значущі відмінності між групами учасників, а кластерний аналіз сприяв групуванню учасників за подібними ціннісними орієнтаціями й особливостями поведінки в конфліктних ситуаціях.

Застосування цих методів забезпечило комплексний підхід до дослідження, що дозволило глибоко аналізувати роль цінностей у конфліктах та запропонувати практичні рекомендації для вдосконалення процесу їх розв'язання.

Теоретична значущість результатів дослідження полягає у розширенні наукових знань про ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів. Зокрема, дослідження уточнює роль ціннісних орієнтацій у формуванні мотивів, поведінкових стратегій і рішень учасників конфліктів. Отримані результати сприяють розвитку теоретичних підходів до вивчення цінностей як інтегрального компонента особистості та соціальної взаємодії. Розроблені концептуальні положення можуть бути використані для вдосконалення методології психологічної експертизи конфліктів, що дозволить забезпечити більш комплексний аналіз їх причин, перебігу та наслідків. Результати дослідження сприяють уточненню понять і принципів, пов'язаних із застосуванням психологічної експертизи для діагностики й управління конфліктами, а також формують основу для подальших наукових розробок у цій галузі.

Практична значущість дослідження полягає у можливості застосування отриманих результатів для вдосконалення психологічної практики, спрямованої на вирішення конфліктів. Розроблені рекомендації щодо аналізу та врахування ціннісних аспектів можуть бути корисними для психологів, які працюють у сфері конфліктного консультування, медіації та судової експертизи. Зокрема, запропоновані методики дозволяють виявляти особливості ціннісних орієнтацій учасників конфлікту, прогнозувати їх поведінкові стратегії та розробляти

рекомендації для їх гармонізації. Отримані результати також можуть бути використані у професійній підготовці психологів, соціальних працівників, юристів і медіаторів, що дозволить підвищити ефективність їхньої роботи з конфліктами. Практичні розробки цього дослідження можуть знайти застосування у правовій, соціальній та освітній сферах, де необхідна професійна оцінка конфліктних ситуацій і прийняття рішень, спрямованих на їх конструктивне вирішення.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 47 найменувань та 2 додатків. У дослідженні вміщено 6 таблиць і 4 рисунка. Основний зміст викладено на 77 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЦІННІСНИХ АСПЕКТІВ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1.1 Поняття та сутність психологічної експертизи

Психологічна експертиза є важливим інструментом у правовій, медичній та соціальній сферах, де необхідно оцінити психологічний стан або поведінкові особливості особи. У науковій літературі існує кілька визначень цього поняття. Зокрема, психологічну експертизу розглядають як дослідження, що проводиться фахівцями у галузі психології з метою встановлення фактів, пов'язаних із психічним станом особи, її здібностями або поведінкою, які мають значення для вирішення певного юридичного чи соціального питання [1].

На думку деяких вчених, психологічна експертиза охоплює аналіз поведінкових реакцій та емоційного стану особи, який здійснюється на основі застосування спеціальних методик. Так, наприклад, М. Костицький зазначає, що психологічна експертиза є специфічною формою психологічної практики, яка об'єднує різні аспекти діагностики, консультацій і корекції, спрямованих на вирішення юридичних питань [2,3]. На його думку, експертиза забезпечує інтеграцію теоретичних і практичних підходів у психології, виступаючи засобом підтвердження наукових гіпотез через їх практичне застосування [2,3].

А. Кобера визначає психологічну експертизу як процес комплексної оцінки особистості, спрямованої на встановлення її психологічного стану, мотивів та здатності усвідомлювати значення своїх дій. У контексті неповнолітніх, експертиза також враховує вікові особливості, що впливають на здатність до вольової регуляції поведінки [4].

Л. Ребуха акцентує увагу на методологічному аспекті психологічної експертизи, відзначаючи її як складову модульно-розвивальної системи. Експертиза включає аналіз індивідуальних і соціальних факторів, які впливають

на поведінку особи, з метою визначення найефективніших шляхів взаємодії у професійному чи освітньому контексті [5].

О. Сліпець наголошує, що психологічна експертиза передбачає аналіз індивідуально-психологічних особливостей особи у юридично значущих ситуаціях. Її метою є встановлення обставин, які впливають на поведінку людини, таких як схильність до впливу з боку інших чи емоційна нестабільність. Автор також підкреслює важливість розробки конкретних методик для різних видів експертиз [6].

У міжнародному контексті, Г. Бойл і Е. Хелмс визначають психологічну експертизу як систематичний процес оцінювання особистісних характеристик з використанням багатофакторних методик, таких як тестування та аналіз поведінки. Це дозволяє отримати об'єктивну інформацію про когнітивні та емоційні аспекти особи, що може бути застосовано в клінічній та правовій практиці [7].

Г. Мейєр та ін. у своїй праці зазначають, що психологічна експертиза є важливим інструментом, який дозволяє отримати багатшарову інформацію про людину за допомогою комбінованого використання тестів, інтерв'ю та спостережень. Цей підхід забезпечує точність і надійність висновків, особливо у складних випадках [8].

Місце психологічної експертизи у психологічній науці є ключовим. Вона базується на інтеграції знань із різних напрямів психології, включаючи судову, клінічну, когнітивну та соціальну психологію. Крім того, цей процес є міждисциплінарним, адже для його ефективного здійснення необхідне залучення юристів, медиків та соціальних працівників. Психологічна експертиза виконує функцію мосту між науковими дослідженнями та їх практичним застосуванням у суспільстві.

Законодавче регулювання психологічної експертизи є важливим аспектом її проведення, адже висновки, зроблені в рамках цього процесу, мають прямий вплив на правові рішення. В Україні питання проведення психологічної

експертизи регулюються низкою законодавчих актів, таких як Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс, а також Законом України «Про судову експертизу» [9-11].

Психологічна експертиза зазвичай здійснюється як один із видів судової експертизи. У цьому контексті вона визначається як процес дослідження психологічних особливостей осіб або обставин, що мають значення для вирішення справи. Законодавство України чітко визначає перелік завдань, які можуть бути поставлені перед психологом-експертом. Наприклад, у кримінальному процесі це може бути оцінка емоційного стану підозрюваного або встановлення психологічної здатності свідка давати правдиві свідчення [2].

На міжнародному рівні підходи до регулювання психологічної експертизи варіюються залежно від правової системи конкретної країни. У багатьох європейських країнах, таких як Німеччина чи Франція, судова психологія є окремим регламентованим напрямком, що передбачає спеціалізоване навчання та сертифікацію експертів [12]. У США акцент робиться на стандартизації методик і процедур експертизи, а також на обов'язковій акредитації психологів-експертів [13]. Ключові правові поняття, пов'язані з психологічною експертизою, включають такі категорії, як «психологічна придатність», «оцінка ризиків», «емоційна стійкість» та «когнітивна компетентність». Ці поняття є основою для аналізу стану особи та підготовки експертного висновку.

Залежно від завдань і контексту, психологічна експертиза може бути класифікована на декілька основних видів: кримінальну, цивільну, медико-психологічну та освітню. Кожен із цих видів має свої особливості, завдання та методи [14]:

- Кримінальна психологічна експертиза є найпоширенішим видом. Її основною метою є встановлення психологічного стану підозрюваних, обвинувачених, свідків або потерпілих, який може мати значення для судового процесу. Наприклад, експертиза може визначити, чи усвідомлювала особа свої дії

під час вчинення злочину, або оцінити її здатність до адекватного сприйняття подій.

- Цивільна психологічна експертиза застосовується в питаннях, пов'язаних із сімейними спорами, трудовими конфліктами, встановленням опіки над дітьми та іншими цивільними справами. У цьому випадку психологи аналізують емоційний стан, рівень стресу, здатність особи виконувати певні соціальні функції або давати зважені рішення.

- Медико-психологічна експертиза має своє застосування у сфері медицини. Вона проводиться для оцінки психічного стану пацієнтів, визначення ступеня їх працездатності, діагностики психологічних розладів та встановлення зв'язку між цими розладами й подіями, що вплинули на стан здоров'я.

- Освітня психологічна експертиза орієнтована на дітей і підлітків. Її завданнями є оцінка рівня інтелектуального розвитку, емоційної стійкості, здатності до навчання та соціальної адаптації. Цей вид експертизи часто застосовується в школах або в процесі вступу до спеціалізованих навчальних закладів.

Психологічна експертиза виконує низку важливих функцій, основною з яких є встановлення психологічного стану особи, її поведінкових особливостей та мотивації в певних обставинах. Основна мета експертизи полягає в отриманні науково обґрунтованих даних, які дозволяють вирішити поставлені перед експертом завдання [15]. У юридичному контексті експертиза допомагає оцінити стан особи, що має значення для визначення її дієздатності, правосуб'єктності або здатності адекватно оцінювати свої дії. Наприклад, у кримінальних справах часто виникає необхідність встановлення, чи розуміла особа характер своїх дій під час вчинення правопорушення, або визначення її схильності до агресивної поведінки. У цивільному судочинстві завданнями психологічної експертизи можуть бути оцінка рівня конфліктності у сімейних відносинах, виявлення емоційного стану дитини при вирішенні питань опіки, а також аналіз

психологічних чинників, що впливають на виконання трудових або професійних обов'язків [16].

Загалом, цілі психологічної експертизи включають:

- аналіз психічного стану особи у конкретний проміжок часу;
- виявлення причинно-наслідкових зв'язків між психологічним станом і певною подією або ситуацією;
- формування висновків, які слугують базою для прийняття правових або управлінських рішень.

Методи і методики є основою проведення психологічної експертизи, адже від їхньої обґрунтованості залежить точність та об'єктивність отриманих результатів. У сучасній практиці використовуються різноманітні методи, кожен з яких має свої переваги та обмеження. Одним із найпоширеніших методів є тестування, яке передбачає використання стандартизованих психологічних тестів для оцінки інтелектуальних, емоційних та поведінкових характеристик особи. Наприклад, тест Векслера дозволяє оцінити рівень інтелекту, а тест ММРІ (Міннесотський багатофакторний особистісний опитувальник) – особистісні риси та психопатології [17,18].

Спостереження є ще одним важливим методом. Воно дозволяє зафіксувати прояви поведінки особи в реальних або змодельованих ситуаціях. Наприклад, у випадках сімейних конфліктів експерти можуть спостерігати за взаємодією членів родини для оцінки їхніх стосунків [19]. Інтерв'ю використовується для збору детальної інформації про суб'єктивний досвід особи, її життєву історію, емоційний стан та сприйняття ситуації. Важливо, щоб інтерв'ю проводилося за чітким протоколом, що гарантує об'єктивність отриманих даних [19]. Аналіз документів передбачає роботу з медичними картами, особовими справами, характеристиками з місця роботи чи навчання, а також іншими документами, що можуть підтвердити або спростувати висновки експерта. Цей метод особливо важливий у випадках, коли особа відмовляється співпрацювати з експертом [19]. Вибір методик залежить від цілей експертизи. Наприклад, у випадках

діагностики психічних розладів перевага надається клінічним методам, тоді як при оцінці конфліктності у трудових або сімейних відносинах застосовуються соціально-психологічні методики.

Роль психолога-експерта у процесі проведення психологічної експертизи є ключовою. Судовий психолог повинен мати високу кваліфікацію, включаючи знання в галузі психології, права, а також спеціальну підготовку для роботи з методиками, що застосовуються у контексті експертиз. Він має володіти аналітичним мисленням, щоб інтегрувати отримані дані у цілісну картину [16]. Кваліфікаційні вимоги до судового психолога включають наявність профільної освіти, досвіду роботи у сфері судової психології, а також сертифікації або ліцензії, які підтверджують його професійну компетентність. У багатьох країнах обов'язковим є проходження атестації або участь у програмах підвищення кваліфікації. Етичні принципи є ще однією важливою складовою діяльності судового психолога. Експерт зобов'язаний дотримуватися конфіденційності, уникати конфлікту інтересів та забезпечувати неупередженість своїх висновків. Наприклад, психолог не може проводити експертизу у справах, де він особисто зацікавлений або має стосунки з учасниками справи [14]. Професійні стандарти також включають чітке документування всіх етапів роботи, формування обґрунтованих висновків, що базуються на наукових доказах, і готовність до аргументованого захисту своїх висновків у суді.

Процес проведення психологічної експертизи є складним і багатоступеневим, що забезпечує її наукову обґрунтованість і правову коректність. Він зазвичай включає чотири основні етапи: підготовчий, дослідницький, аналітичний і заключний [20,16]:

1. На підготовчому етапі відбувається формулювання завдань експертизи, визначення кола питань, які необхідно вирішити, і обговорення правових аспектів, пов'язаних із дослідженням. Експерт отримує необхідні документи, що можуть включати медичні картки, характеристику з місця роботи або навчання, а також протоколи судового розгляду. На цьому етапі важливо встановити контакт

із особою, яка буде об'єктом дослідження, забезпечивши її згоду та пояснивши цілі експертизи. Якщо експертиза проводиться примусово, психолог повинен діяти у межах законодавства.

2. Дослідницький етап є основним і передбачає безпосереднє проведення психологічного дослідження. Психолог використовує різні методики: тестування, спостереження, інтерв'ю та аналіз документів. Наприклад, якщо експертиза стосується питання дієздатності особи, застосовуються тести, що оцінюють когнітивні функції, пам'ять, здатність до прийняття рішень. У процесі спостереження експерт може зафіксувати невербальні прояви емоцій, які допоможуть краще зрозуміти психологічний стан особи.

3. На аналітичному етапі зібрані дані систематизуються та інтерпретуються. Експерт аналізує результати тестування, співставляє їх із наявними документами та робить висновки. Важливо, щоб цей процес був прозорим, а використані методики відповідали науковим стандартам і мали доказову базу.

4. Заключний етап включає оформлення результатів експертизи у вигляді письмового висновку. Документ повинен бути чітко структурованим і включати опис цілей, використаних методів, отриманих результатів та обґрунтованих висновків. Висновок психолога має бути зрозумілим для неспеціалістів і відповідати запитам, сформульованим замовником (судом, слідчим або іншою зацікавленою стороною).

Процес проведення психологічної експертизи варіюється залежно від сфери її застосування. Найбільш поширеними є експертизи у судовій практиці, сімейних спорах та трудових конфліктах. У судовій практиці психологічна експертиза часто використовується для оцінки психологічного стану підозрюваних, потерпілих чи свідків. Наприклад, у кримінальних справах експертиза може бути спрямована на визначення здатності особи усвідомлювати свої дії або контролювати їх у момент вчинення правопорушення. Важливу роль відіграє також оцінка емоційного стану потерпілих у справах про насильство.

Експерт повинен враховувати правовий контекст і забезпечувати відповідність своїх висновків чинному законодавству [21].

У вирішенні сімейних конфліктів психологічна експертиза допомагає встановити психологічний клімат у родині, емоційні зв'язки між членами родини та оцінити здатність батьків забезпечити оптимальні умови для виховання дитини. Наприклад, у справах про визначення місця проживання дитини експерт аналізує рівень емоційної прив'язаності дитини до кожного з батьків, їхні виховні здібності, а також враховує бажання самої дитини, якщо вона досягла відповідного віку [22]. У трудових спорах психологічна експертиза може бути спрямована на оцінку психологічного клімату в колективі, рівня стресу працівників чи конфліктності між ними. Наприклад, якщо працівник подає позов про незаконне звільнення, експертиза може виявити, чи були причинами звільнення психологічний тиск, дискримінація чи інші фактори [2].

Проведення психологічної експертизи пов'язане з низкою проблем і викликів, які можуть вплинути на точність і достовірність її результатів. Однією з головних етичних дилем є питання конфіденційності. Експерт часто працює з делікатною інформацією, і її розголошення може мати серйозні наслідки для особи. Наприклад, у справах про домашнє насильство психолог повинен зберігати баланс між конфіденційністю й обов'язком повідомляти про загрозу життю чи здоров'ю особи. Методологічні виклики також є поширеними. Це включає відсутність чітких стандартів для деяких видів експертиз, недостатню адаптацію тестів до культурних чи мовних особливостей обстежуваних, а також суб'єктивність інтерпретації результатів. Наприклад, недостатньо адаптовані методики можуть призвести до неправильних висновків у справах із міжнародним контекстом, де обстежувані мають різні культурні цінності. Організаційні труднощі можуть стосуватися як відсутності необхідних ресурсів, так і недостатньої кваліфікації експертів. У багатьох регіонах бракує кваліфікованих спеціалістів, здатних проводити психологічну експертизу на

високому рівні. Крім того, часто виникає потреба у додаткових спеціалістах, таких як перекладачі, у випадках роботи з іноземними громадянами.

Отже, психологічна експертиза є важливим інструментом у вирішенні широкого спектра питань, що стосуються правової, соціальної та медичної сфер. Вона забезпечує науково обґрунтовану оцінку психологічного стану, поведінкових особливостей та емоційного стану осіб, що є важливими для прийняття правових рішень, вирішення конфліктів чи діагностики психологічних проблем. Психологічна експертиза базується на чітко визначених цілях, серед яких аналіз психічного стану, встановлення причинно-наслідкових зв'язків та формування об'єктивних висновків. Для її проведення використовуються різноманітні методи, такі як тестування, спостереження, інтерв'ю та аналіз документів, які підбираються залежно від завдань експертизи. Процес експертизи передбачає кілька етапів: від формулювання завдань до оформлення висновків. Особливості її проведення варіюються залежно від сфери застосування, що потребує спеціалізованого підходу. Водночас експерти стикаються з етичними, методологічними та організаційними викликами, які вимагають подальшого вдосконалення процедур і стандартів.

1.2 Аналіз досліджень цінностей у психологічній експертизі

Цінності є фундаментальним аспектом людського існування, визначаючи як індивідуальні пріоритети, так і загальнокультурні орієнтири суспільства. Вивчення цінностей посідає важливе місце у психологічній науці, оскільки вони впливають на формування особистості, вибір життєвих стратегій і прийняття рішень у різноманітних контекстах.

Термін «цінності» походить від латинського слова «valere», що означає «мати значення» або «бути вартим». У філософії, а пізніше й у психології, цей термін почав вживатися для позначення ідей, принципів або переконань, які є значущими для людини чи суспільства. Одним із перших філософів, які досліджували концепт цінностей, був Іммануїл Кант [23], який акцентував на

моральних принципах, що керують людською поведінкою. Пізніше розвиток теорій цінностей продовжили представники феноменології (Макс Шелер) [24] і прагматизму (Джон Дьюї) [25].

У психології поняття цінностей набуло систематизованого вигляду в середині XX століття завдяки дослідженням Гордона Олпорта, Абрахама Маслоу, а згодом і Мілтона Рокича. М. Рокич у своїй теорії ціннісних систем визначив цінності як стійкі переконання, що регулюють поведінку людини в певних ситуаціях і є підґрунтям для оцінки себе й інших. Його концепція передбачає поділ цінностей на термінальні (кінцеві цілі) й інструментальні (шляхи досягнення цілей) [26,27]. Інший відомий дослідник, Шалом Шварц, запропонував універсальну модель, яка виділяє десять основних типів цінностей (таких як безпека, автономія, традиції), об'єднаних у динамічну систему. Ця модель стала базою для подальших емпіричних досліджень, зокрема за допомогою опитувальника «Schwartz Value Survey» [28]. Історія формування концепту "цінності" демонструє багатогранність підходів до його розуміння, що варіюються від морально-філософських трактувань до емпіричних психологічних досліджень.

Цінності займають центральне місце у багатьох психологічних напрямках. Гуманістична психологія, наприклад, підкреслює важливість цінностей у контексті самореалізації та внутрішнього розвитку особистості. Абрахам Маслоу, один із засновників цього напрямку, розглядав цінності як рушійну силу для досягнення «піку досвіду» та самоактуалізації. Він наголошував, що такі цінності, як любов, істина й краса, є універсальними й сприяють гармонійному розвитку людини [29]. Когнітивна психологія, у свою чергу, аналізує цінності через призму ментальних моделей та переконань. Цінності в цьому контексті розглядаються як когнітивні структури, які визначають спосіб обробки інформації та ухвалення рішень [30]. Наприклад, у роботах Артура Бандури висвітлюється вплив моральних цінностей на процес саморегуляції поведінки [31].

Культурні аспекти у вивченні цінностей також відіграють ключову роль. Крос-культурна психологія вивчає, як культурні контексти впливають на формування та ієрархію цінностей. Дослідження Шолом Шварца і Герта Хофстеде демонструють значні відмінності у пріоритетах цінностей між індивідуалістичними (де переважає автономія й самовираження) та колективістськими (з акцентом на гармонію та соціальну злагоду) культурами [32,33]. Також важливим аспектом є динаміка змін цінностей у різних соціальних умовах. Наприклад, у періоди соціальних криз чи політичних трансформацій часто відбувається переоцінка цінностей, що впливає на особистісну ідентичність та міжособистісні відносини.

Цінності є інтегральною складовою структури особистості, впливаючи на мотивацію, емоційні реакції та поведінкові стратегії. Вони визначають життєві пріоритети людини, спрямовують її вибір і слугують орієнтирами у складних ситуаціях [34]. Згідно з теорією соціального навчання, цінності формуються через процес соціалізації, коли індивід засвоює норми та ідеали через взаємодію з батьками, однолітками, освітнім середовищем і засобами масової інформації. Вплив цінностей на поведінку можна спостерігати у багатьох сферах, наприклад, у професійній діяльності, соціальній взаємодії чи адаптації до стресових ситуацій [35].

Особливу роль цінності відіграють у моральному розвитку людини. Лоуренс Колберг у своїй теорії морального розвитку підкреслював, що цінності стають базою для моральних рішень і роздумів. Вищі рівні морального розвитку передбачають свідоме обрання універсальних етичних принципів, таких як справедливість і рівність [36]. Дослідження показують, що цінності є потужним фактором у прогнозуванні поведінки. Наприклад, у сфері охорони здоров'я люди, які цінують фізичне благополуччя, частіше дотримуються здорового способу життя. У контексті організаційної психології співробітники, чий особисті цінності збігаються з цінностями компанії, демонструють вищу мотивацію та задоволення роботою.

Дослідження цінностей є складним і багатогранним завданням, яке вимагає застосування різних методів для досягнення наукової точності та глибокого розуміння. У психології використовуються як кількісні, так і якісні методи, кожен із яких має свої переваги, обмеження та сферу застосування. Кількісні методи займають центральне місце у дослідженні цінностей, оскільки дозволяють отримувати стандартизовані дані, які можна аналізувати статистично. Одним із найпоширеніших інструментів є анкети та шкали оцінки, розроблені для вимірювання різних аспектів ціннісних орієнтацій.

«Rokeach Value Survey (RVS)» є одним із перших структурованих інструментів для дослідження цінностей, розроблених Мілтоном Рокичем. Ця шкала містить два набори цінностей: термінальні (кінцеві цілі, наприклад, щастя, свобода, злагода) та інструментальні (засоби для досягнення цілей, наприклад, чесність, амбіційність). Респондентів просять ранжувати ці цінності за ступенем важливості, що дозволяє виявити їхню ієрархію [26].

«Schwartz Value Survey (SVS)», створений Шаломом Шварцем [28], є ще одним важливим інструментом, який охоплює десять універсальних ціннісних категорій, таких як безпека, автономія, традиції та досягнення. Цей опитувальник має перевагу в тому, що базується на теоретичній моделі, яка враховує взаємозв'язки між різними цінностями. Шварц також розробив спрощений варіант, відомий як «Portrait Values Questionnaire (PVQ)», який адаптований для дослідження цінностей у різних культурах [37].

До кількісних методів належать стандартизовані шкали оцінки, такі як Likert Scale, які використовуються для вимірювання ставлення до окремих цінностей. Ці шкали зазвичай включають градації від "зовсім неважливо" до "дуже важливо" [38]. Кількісні методи дозволяють отримувати великі масиви даних, які можна аналізувати за допомогою статистичних методів, таких як кореляційний аналіз, факторний аналіз або регресійний аналіз. Це сприяє виявленню структурних закономірностей у системах цінностей.

Якісні методи дослідження цінностей спрямовані на глибоке розуміння особистісного і культурного контексту, у якому формуються та проявляються цінності. Ці методи є більш гнучкими, ніж кількісні, і дозволяють враховувати унікальність кожного респондента [14]. Одним із ключових якісних підходів є інтерв'ю. Напівструктуровані інтерв'ю дозволяють досліднику задавати відкриті запитання, які спрямовані на виявлення особистісних цінностей, мотивації та внутрішніх переконань. Наприклад, респондента можуть запитувати: "Які принципи є для вас найважливішими у житті?" або "Як ви визначаєте успіх?". Такий підхід сприяє отриманню детальних відповідей, які неможливо передбачити заздалегідь. Іншим якісним методом є аналіз особистих документів, таких як щоденники, листи або творчі роботи. Цей метод дозволяє побачити, як цінності проявляються у реальному житті, в текстах і вчинках індивіда. Наприклад, повторювані теми або символи у щоденнику можуть вказувати на важливість певних цінностей, таких як сім'я, духовність або кар'єра [14]. Спостереження також є цінним методом, особливо у соціальних або організаційних контекстах. Воно дозволяє досліднику безпосередньо оцінювати поведінку, пов'язану з цінностями. Наприклад, у колективі можна спостерігати, які цінності домінують: командна робота, індивідуалізм чи конкуренція [16]. Хоча якісні методи не забезпечують кількісної репрезентації, вони дозволяють глибше зрозуміти індивідуальні особливості цінностей, їхній зміст та значення.

Обидва підходи — кількісний і якісний — мають свої переваги та недоліки, а їхнє застосування залежить від цілей дослідження. Кількісні методи, такі як анкети, мають перевагу у стандартизації, що дозволяє дослідникам працювати з великими вибірками. Вони забезпечують можливість порівняння між групами та виявлення загальних тенденцій у ціннісних орієнтаціях. До того ж, статистичний аналіз дозволяє підтвердити або спростувати гіпотези з високою точністю. Однак кількісні методи мають обмеження, пов'язані з тим, що респонденти можуть неправильно інтерпретувати запитання або відповідати соціально бажаним

чином. Також такі методи не завжди враховують контекст і унікальність індивідуального досвіду [15].

Якісні методи, натомість, дозволяють дослідити глибші аспекти цінностей, які не завжди можливо виміряти кількісно. Вони є особливо корисними, коли дослідник прагне зрозуміти, як цінності формуються та проявляються у специфічних соціокультурних умовах. Наприклад, якісні методи є незамінними у дослідженнях, пов'язаних із міжкультурними відмінностями або специфічними соціальними групами. Проте вони мають свої обмеження, включаючи меншу об'єктивність, більшу залежність від суб'єктивних інтерпретацій дослідника та меншу репрезентативність [16]. Ідеальним варіантом є комбінований підхід, коли кількісні й якісні методи використовуються разом. Наприклад, кількісне опитування може бути доповнене якісними інтерв'ю, що дозволяє не лише отримати загальні тенденції, але й глибше зрозуміти контекст. Такий підхід стає дедалі популярнішим у сучасних психологічних дослідженнях, оскільки він забезпечує комплексне розуміння цінностей.

Аналіз цінностей є важливим інструментом у психологічній експертизі, оскільки дозволяє краще зрозуміти мотивацію, поведінкові стратегії та рішення, які приймає людина. Цінності є базовими орієнтирами, що визначають, як людина взаємодіє з соціумом і навколишнім середовищем. У контексті психологічної експертизи цінності використовуються для оцінки моральних, етичних та поведінкових аспектів особистості, які мають значення у різних професійних галузях, таких як судова, освітня та організаційна психологія [15].

У судовій психології аналіз цінностей допомагає зрозуміти мотивацію злочинця, визначити, наскільки його поведінка узгоджується з моральними нормами суспільства, а також оцінити ризик рецидиву. Цінності, пов'язані з повагою до законів і прав інших, можуть слугувати індикатором соціальної адаптації людини. Наприклад, експерт може оцінювати, чи демонструє підсудний антисоціальні або, навпаки, просоціальні цінності. В окремих

випадках цінності також розглядаються при оцінці свідчень, де важливим є визначення рівня моральної відповідальності або чесності свідка [39].

В освітній психології аналіз цінностей має важливе значення у визначенні навчальної мотивації, етичних орієнтацій студентів і педагогів, а також у формуванні сприятливого навчального середовища. Наприклад, цінності, пов'язані із саморозвитком і взаємодопомогою, можуть впливати на вибір методів навчання та рівень академічних досягнень. Експертиза в цьому контексті може також стосуватися оцінки етичних принципів викладачів або адміністрації, особливо у випадках конфліктів чи етичних дилем [40].

В організаційній психології цінності є важливим фактором для оцінки відповідності співробітників корпоративній культурі, аналізу мотивації та формування командної роботи. Наприклад, цінності, такі як інноваційність, професіоналізм і етичність, можуть бути вирішальними для ефективності співробітників у певній організації. Психологічна експертиза, орієнтована на цінності, часто використовується при підборі персоналу, оцінці керівників або розв'язанні конфліктів у колективі [2].

У процесі психологічної експертизи важливо враховувати особливості роботи з цінностями, зокрема такі аспекти, як оцінка моральних та етичних орієнтацій і вплив культурних відмінностей. Оцінка моральних і етичних орієнтацій є одним із ключових завдань експерта. Моральні цінності визначають, як людина ставиться до інших, які принципи вважає важливими у міжособистісній взаємодії та наскільки готова слідувати етичним нормам. Наприклад, при аналізі поведінки лідера в організації психолог може оцінювати, чи є його дії орієнтованими на справедливість, підтримку команди або, навпаки, мають маніпулятивний характер. У судовій психології моральні цінності аналізуються для оцінки ступеня каяття підсудного, його ставлення до вчиненого правопорушення та можливості ресоціалізації.

Культурні відмінності є ще одним важливим аспектом аналізу цінностей. У глобалізованому світі експерти часто стикаються з необхідністю оцінки людей

із різних культурних контекстів, де домінують різні цінності. Наприклад, в індивідуалістичних культурах переважають цінності самовираження та автономії, тоді як у колективістичних культурах — гармонія, сім'я та соціальна згуртованість. Це може впливати на інтерпретацію поведінки людини під час експертизи. У судовій психології врахування культурних відмінностей може бути критично важливим, наприклад, при оцінці мотивів злочину чи сприйняття покарання. В освітньому середовищі культурні відмінності також можуть впливати на те, як учасники сприймають етичні та моральні питання. Наприклад, у мультикультурному класі можуть виникати конфлікти через різні цінності студентів, і психологічна експертиза в таких випадках допомагає знайти шляхи досягнення компромісу.

Дослідження цінностей у психології супроводжується низкою методологічних викликів, які ускладнюють їх об'єктивізацію та точне вимірювання. Однією з головних проблем є складність об'єктивізації цінностей, адже вони є суб'єктивними утвореннями, які не завжди мають чіткі зовнішні прояви. Цінності існують у свідомості людини у формі ідеалів, принципів чи переконань, які можуть змінюватися залежно від контексту, соціального впливу або життєвих обставин. Через це дослідникам складно створити універсальні інструменти для вимірювання цінностей, які були б однаково ефективними у різних культурах чи соціальних групах.

Ще однією проблемою є культурна релятивність, яка стосується значної варіативності ціннісних систем у різних культурах. Наприклад, у західних суспільствах високо цінуються автономія, індивідуалізм та свобода самовираження, тоді як у східних культурах ключове місце займають гармонія, повага до старших і соціальна згуртованість. Це створює труднощі для крос-культурних досліджень, оскільки інструменти, розроблені для однієї культури, можуть бути нерелевантними для іншої. Крім того, існує ризик етноцентризму, коли цінності однієї культури оцінюються як "правильні", а інші — як менш важливі або некоректні.

Методологічною проблемою також є динамічний характер цінностей. Вони можуть змінюватися під впливом часу, досвіду або соціальних трансформацій. Наприклад, цінності молоді у 2020-х роках можуть значно відрізнятися від цінностей попередніх поколінь через вплив технологій, глобалізації та нових соціальних викликів. Це ставить перед дослідниками завдання створення методів, які враховують часові зміни та адаптуються до нових соціальних умов. Дослідження цінностей також пов'язане з низкою етичних питань, які потребують особливої уваги дослідників. По-перше, дослідження цінностей передбачає втручання у внутрішній світ людини, що може бути дуже особистим і вразливим аспектом. Респонденти можуть відчувати тиск або дискомфорт через необхідність розкривати свої переконання чи моральні принципи, особливо якщо вони суперечать домінуючим соціальним нормам. Це вимагає від дослідників дотримання принципів конфіденційності, етичності та добровільності участі у дослідженні. По-друге, існує ризик маніпуляції результатами дослідження або їх некоректного використання. Наприклад, результати аналізу цінностей можуть бути використані для створення рекламних кампаній, які впливають на поведінку споживачів, або для політичної пропаганди. Це ставить перед дослідниками завдання забезпечення етичного використання отриманих даних.

Етичні питання виникають у контексті крос-культурних досліджень. Використання однакових інструментів у різних культурах може спричинити неправомірні узагальнення або інтерпретації, які не враховують специфіку ціннісних систем окремих народів. Наприклад, цінності, які в одній культурі розглядаються як позитивні (наприклад, конкуренція), можуть бути сприйняті як негативні в іншій культурі, де переважають колективістичні ідеали. Етичним викликом також є питання про те, чи повинні дослідники намагатися змінювати цінності своїх респондентів. Наприклад, якщо експерт виявляє у людини цінності, які сприяють дискримінації чи насильству, виникає дилема: чи має він

право втручатися, щоб змінити ці цінності, чи повинен залишатися об'єктивним дослідником.

Отже, дослідження цінностей у психології є важливим напрямом, який дозволяє краще зрозуміти мотивацію, поведінку та морально-етичні орієнтації особистості. Цінності виступають базовими орієнтирами у формуванні рішень і життєвих стратегій, впливаючи на всі аспекти людської діяльності. У процесі аналізу цінностей використовуються як кількісні, так і якісні методи, кожен із яких має свої переваги та обмеження. Кількісні інструменти, такі як опитувальники Шварца і Рокича, забезпечують стандартизовані дані для статистичного аналізу, тоді як якісні підходи дозволяють глибше вивчати унікальні особистісні та культурні аспекти цінностей. У психологічній експертизі цінності мають ключове значення в таких сферах, як судова, освітня та організаційна психологія. Аналіз цінностей сприяє вирішенню етичних конфліктів, оцінці моральних орієнтацій і розробці практичних рекомендацій для різних соціальних і професійних контекстів. Водночас дослідження цінностей стикається з методологічними викликами, включаючи складність їх об'єктивізації, культурну релятивність та етичні питання.

1.3 Методологічні принципи та підходи до дослідження цінностей у психологічній експертизі

Дослідження цінностей як складного психологічного феномена вимагає врахування низки методологічних принципів, які забезпечують наукову валідність, об'єктивність і релевантність отриманих результатів. У цьому розділі розглянуто основні принципи дослідження, ключові емпіричні методи, а також етичні аспекти, які відіграють важливу роль у процесі вивчення цінностей. Методологія дослідження цінностей базується на дотриманні основоположних принципів, що є фундаментом будь-якої наукової роботи. Перш за все, принцип науковості передбачає, що всі етапи дослідження повинні ґрунтуватися на достовірних наукових підходах, верифікованих методах і теоретичних

концепціях. У контексті вивчення цінностей це означає використання чітко сформульованих категорій, що мають наукову основу, а також проведення досліджень із дотриманням стандартів об'єктивності та відтворюваності результатів [40].

Принцип системності передбачає розгляд цінностей як багаторівневого феномена, що включає особистісні, соціальні, культурні та історичні аспекти. Цінності не існують у вакуумі; вони влітаються в контекст суспільних норм, індивідуальних переконань і життєвого досвіду. Системний підхід дозволяє враховувати складну структуру цінностей, їх взаємозв'язок із іншими психологічними явищами, такими як мотивація, установки чи соціальні орієнтації [40]. Принцип цілісності вимагає інтеграції різних методів і підходів для отримання максимально повного уявлення про досліджуване явище. У вивченні цінностей це може включати використання як кількісних, так і якісних методів, а також врахування суб'єктивного досвіду людини. Цілісний підхід дозволяє уникнути однобічності у дослідженнях, забезпечуючи глибше розуміння ролі цінностей у житті людини [40].

Вивчення цінностей здійснюється за допомогою широкого спектра емпіричних методів, що дають змогу отримати кількісні та якісні дані. Одним із найпоширеніших інструментів є анкетування, яке використовується для виявлення системи цінностей індивіда чи групи. Наприклад, у практиці часто застосовують методику Шварца для оцінки універсальних цінностей, що дозволяє визначити домінантні ціннісні орієнтації людини (гедонізм, традиції, досягнення тощо). Анкетування має перевагу у своїй стандартизованості та можливості обробки великих масивів даних. Водночас, цей метод може обмежувати суб'єктивний досвід респондентів через жорсткість відповідей, що є його недоліком [28].

Експертні оцінки є ще одним ефективним методом дослідження цінностей, особливо в психологічній експертизі. Цей підхід залучає висококваліфікованих спеціалістів, які аналізують індивідуальні або групові характеристики цінностей

на основі різних джерел даних. Наприклад, у судово-психологічній експертизі експерти можуть оцінювати відповідність цінностей особистості до прийнятих соціальних норм. Метод експертних оцінок забезпечує глибоке розуміння індивідуальних характеристик, але водночас потребує високого рівня компетентності спеціалістів і може мати суб'єктивний характер [41].

Метод тестування спрямований на кількісне оцінювання цінностей за допомогою стандартизованих інструментів. Тестові методики дозволяють визначити рівень вираженості певних цінностей, їх ієрархію та взаємозв'язок із іншими психологічними характеристиками. Наприклад, у практиці широко використовуються опитувальники Рокича, які оцінюють термінальні (цілі життя) та інструментальні (способи досягнення цілей) цінності. Висока стандартизація та об'єктивність тестування роблять цей метод незамінним у психологічній експертизі, проте він має обмеження в розкритті глибинних смислів і контекстуальних аспектів цінностей [26,27].

Дослідження цінностей неможливе без урахування етичних аспектів, оскільки цінності є чутливим і особистісно значущим компонентом психіки людини. Перш за все, необхідно дотримуватися принципу конфіденційності, забезпечуючи захист персональних даних учасників дослідження. Це особливо важливо у випадках, коли результати дослідження використовуються в практиці, наприклад, у судово-психологічній експертизі або організаційній діагностиці [42]. Принцип добровільної участі передбачає, що респонденти повинні бути повністю інформовані про мету, методи та можливі наслідки дослідження. Участь у дослідженні повинна здійснюватися на добровільній основі, без будь-якого примусу. Це забезпечує дотримання прав і свобод учасників та створює атмосферу довіри між дослідником і респондентами.

Важливим є принцип мінімізації шкоди, який вимагає уникнення будь-якого впливу, що може призвести до дискомфорту чи стресу для учасників. У контексті вивчення цінностей, це може включати коректне формулювання питань, уникнення оцінювального характеру дослідження та врахування

індивідуальних особливостей учасників [43]. Етичні аспекти також включають врахування культурної специфіки респондентів. Цінності нерозривно пов'язані з культурними традиціями, тому важливо забезпечити повагу до різних світоглядів і уникати культурної упередженості у дослідженні.

Одним із головних завдань психологічної експертизи у дослідженні цінностей є визначення ієрархії цінностей індивіда. Ця ієрархія відображає систему пріоритетів, які визначають поведінку людини у конкретних життєвих ситуаціях. Аналіз ціннісних орієнтацій допомагає зрозуміти, що мотивує людину, як вона приймає рішення та які соціальні чи особистісні фактори впливають на її вибір [44]. Наступним завданням є оцінка відповідності цінностей особистості соціокультурним нормам та очікуванням. Цей аспект особливо актуальний у судово-психологічній експертизі, де важливо визначити, чи відповідають дії особи прийнятим у суспільстві нормам, а також виявити, чи впливають її цінності на порушення правових чи етичних норм [44]. Психологічна експертиза також спрямована на виявлення внутрішніх конфліктів, пов'язаних із суперечностями у системі цінностей. Наприклад, конфлікт між прагненням до досягнень і цінністю сім'ї може викликати емоційний дистрес, який впливає на психічне здоров'я та соціальне функціонування особистості [45]. Психологічна експертиза дозволяє досліджувати динаміку цінностей у різних вікових, професійних чи соціокультурних групах, що важливо для освітньої, організаційної та культурної практики.

Цінності як елемент психологічного профілю особистості широко досліджуються у прикладних сферах, таких як судово-психологічна експертиза, освіта та організаційна психологія. У судово-психологічній експертизі цінності відіграють важливу роль у розумінні мотивації поведінки людини в умовах правових конфліктів. Наприклад, дослідження системи цінностей обвинуваченого може допомогти з'ясувати, чи були його дії свідомими, умисними чи вони були результатом певних психологічних розладів. У випадках

сімейних конфліктів, експертиза може включати оцінку цінностей батьків для визначення їх здатності до спільного виховання дитини. Аналіз ціннісних орієнтацій також є важливим при оцінці морально-етичних якостей у справах, пов'язаних із професійною етикою чи шахрайством.

У освітній сфері психологічна експертиза цінностей має значення для формування виховних стратегій, розробки освітніх програм та підтримки гармонійного розвитку учнів. Наприклад, аналіз цінностей учнів може допомогти педагогам адаптувати навчальні методи до потреб конкретного класу чи групи, враховуючи їхні культурні чи соціальні особливості. У контексті вищої освіти дослідження цінностей студентів сприяє розробці програм, які стимулюють їхню мотивацію до навчання та професійного розвитку.

У організаційній сфері цінності співробітників є ключовим елементом у формуванні корпоративної культури та забезпеченні ефективної командної роботи. Психологічна експертиза у цій галузі спрямована на оцінку відповідності цінностей працівників корпоративним цілям та цінностям організації. Наприклад, у процесі підбору персоналу, тестування на відповідність цінностей може допомогти визначити, наскільки кандидат підходить для роботи в певному середовищі. Дослідження ціннісних орієнтацій працівників дозволяє виявити можливі джерела конфліктів у команді та сприяти їхньому усуненню.

Психометричний підхід є одним із найпоширеніших методів вивчення цінностей у психологічній експертизі, адже він дозволяє отримувати кількісні дані, необхідні для порівняння та аналізу. Основна мета цього підходу — вимірювання цінностей за допомогою стандартизованих тестів і опитувальників. Зокрема, широко застосовуються методики, розроблені Мілтоном Рокічем, Шаломом Шварцем та Томасом Кліманом. Опитувальник Томаса Кілмана (Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument, TKI) є одним із найпоширеніших інструментів для визначення стилів поведінки у конфліктних ситуаціях. Цей опитувальник був розроблений Томасом Кілманом та Ральфом Томасом у 1970-

х роках. Він допомагає зрозуміти, як особа зазвичай реагує на конфлікти і які стратегії використовує для їх розв'язання.

Основні принципи, на яких базується опитувальник Кілмана, зводяться до двох основних вимірів:

1. Ступінь домагання своїх інтересів (assertiveness): наскільки сильно особа намагається досягти своїх цілей або інтересів у конфлікті.
2. Ступінь співпраці з іншою стороною (cooperativeness): наскільки особа готова поступитися і врахувати інтереси іншої сторони.

На основі цих двох вимірів визначаються п'ять основних стилів поведінки в конфлікті:

1. Конкуренція (Competing): це стиль, де інтереси особи є дуже важливими, а інтереси іншої сторони не мають великого значення. Людина прагне перемогти в конфлікті, може бути агресивною, рішучою і домагатися своїх цілей без особливої турботи про потреби інших.

Стиль високої домінації і низької співпраці.

2. Акомодация (Accommodating): особа в цьому випадку готова поступитися своїми інтересами заради того, щоб задовольнити інтереси іншої сторони. Це стиль, коли конфлікт не є настільки важливим для вас, і ви готові допомогти іншій стороні.

Стиль низької домінації і високої співпраці.

3. Уникання (Avoiding): стиль, де особа намагається уникати конфлікту взагалі. Вона може уникати важких розмов і не готова до активного вирішення проблеми.

Стиль низької домінації і низької співпраці.

4. Компроміс (Compromising): в цьому стилі особа прагне знайти таке рішення, яке задовольняє обидві сторони, хоча і не повною мірою. Обидві сторони поступаються своїми інтересами для досягнення взаємної угоди.

Стиль середнього рівня домінації і середнього рівня співпраці.

5. Співпраця (Collaborating): цей стиль передбачає взаємну співпрацю для досягнення рішення, яке повністю задовольнить потреби обох сторін. Це найефективніший стиль для складних конфліктів, де кожна сторона має важливі інтереси.

Опитувальники Рокіча дають змогу оцінити термінальні (цілі життя) й інструментальні (шляхи досягнення цілей) цінності, тоді як методика Шварца дозволяє виявити універсальні ціннісні орієнтації [1].

Основною перевагою психометричного підходу є його об'єктивність і можливість стандартизації результатів. Це дає змогу використовувати його в широкомасштабних дослідженнях, порівнювати результати між різними групами та визначати ієрархії цінностей. Наприклад, у судово-психологічній експертизі результати тестування можуть використовуватися для оцінки ризику девіантної поведінки або аналізу морально-етичних якостей обвинуваченого. Однак цей підхід має й обмеження. Він зосереджується переважно на кількісних характеристиках, що може не враховувати глибинні смисли цінностей і їхній контекст. Крім того, стандартизовані опитувальники іноді обмежують респондентів у вираженні суб'єктивного досвіду, що може впливати на достовірність отриманих результатів [1].

Когнітивний підхід розглядає цінності як когнітивні структури, які формуються у процесі сприйняття, мислення та прийняття рішень. Згідно з цим підходом, цінності виступають ментальними схемами, які організовують знання про світ і впливають на поведінку. Дослідження цінностей у рамках когнітивного підходу зосереджуються на аналізі процесів категоризації, оцінки та інтерпретації інформації [46]. Одним із ключових методів когнітивного підходу є аналіз когнітивних карт і семантичних мереж, які дозволяють виявити, як людина організовує уявлення про свої цінності. Наприклад, під час експертизи можна дослідити, як обвинувачений оцінює етичність своїх дій або які когнітивні схеми визначають його поведінкові стратегії [46]. Цей підхід особливо ефективний у випадках, коли необхідно зрозуміти мотиваційні та поведінкові

механізми особистості. Наприклад, у освітній сфері він дозволяє визначити, як учні оцінюють важливість певних цінностей, таких як успіх чи доброчесність, у процесі навчання. Основним недоліком когнітивного підходу є його складність у практичному застосуванні, адже дослідження когнітивних схем і ментальних структур вимагає великого обсягу даних і ретельного аналізу. Цей підхід потребує інтеграції з іншими методами для отримання більш повного уявлення про цінності.

Культурно-історичний підхід базується на ідеях Лева Виготського та його послідовників, які розглядають цінності як феномен, що формується під впливом соціокультурного контексту. Згідно з цим підходом, цінності є результатом історичного розвитку суспільства, вони передаються через освіту, культуру та соціалізацію [47]. Дослідження в межах культурно-історичного підходу спрямовані на аналіз впливу соціальних норм, традицій і культурних символів на формування системи цінностей особистості. Наприклад, у судово-психологічній експертизі цей підхід дозволяє враховувати культурні особливості обвинуваченого, які можуть впливати на його поведінку. У освітній сфері він використовується для вивчення того, як традиції та культурні цінності впливають на розвиток моральних установок у молоді [47]. Ключовою перевагою цього підходу є його здатність враховувати широкий соціокультурний контекст, що особливо важливо у випадках, коли цінності розглядаються як частина колективної ідентичності. Проте цей підхід іноді критикують за недостатню увагу до індивідуальних аспектів цінностей, адже він зосереджується переважно на групових та історичних характеристиках.

Інтегративний підхід поєднує елементи різних методологій для забезпечення всебічного розуміння цінностей. Він ґрунтується на ідеї, що жоден окремий підхід не може повністю розкрити складність цього феномена, тому їх комбінація є необхідною. У рамках інтегративного підходу використовуються як психометричні, так і якісні методи. Наприклад, стандартизоване тестування може доповнюватися інтерв'ю чи аналізом життєвих історій, що дозволяє

глибше зрозуміти смисли, які люди вкладають у свої цінності. У судово-психологічній експертизі це може включати одночасне використання опитувальників для вимірювання цінностей та когнітивних карт для аналізу їхньої інтерпретації. Інтегративний підхід має значну перевагу в тому, що дозволяє отримувати як кількісні, так і якісні дані, забезпечуючи більш повне уявлення про цінності. Проте його застосування потребує значних ресурсів і часу, адже аналіз різнопланових даних є складним і вимагає високої кваліфікації дослідників.

Отже, дослідження цінностей у психологічній експертизі є складним і багатогранним процесом, що вимагає застосування різних методологічних підходів та врахування соціокультурного контексту. Цінності як ключовий компонент особистості визначають поведінкові стратегії, мотивацію та взаємодію з соціумом. У роботі було проаналізовано основні принципи дослідження, зокрема науковість, системність і цілісність, які є основою валідності та об'єктивності отриманих результатів. Емпіричні методи, такі як анкетування, тестування та експертні оцінки, дозволяють отримувати як кількісні, так і якісні дані, необхідні для всебічного аналізу системи цінностей. Важливим аспектом є етичні принципи, які забезпечують захист прав учасників дослідження та сприяють гуманістичному підходу до вивчення цінностей. Психологічна експертиза, застосована в різних сферах — судовій, освітній, організаційній, — демонструє значну практичну значущість. Інтеграція різних підходів, таких як психометричний, когнітивний, культурно-історичний та інтегративний, забезпечує більш глибоке розуміння структури та динаміки цінностей.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ АСПЕКТІВ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ КОНФЛІКТІВ

2.1. Методи та організація дослідження

З метою проведення емпіричного дослідження ціннісних аспектів психодіагностичної експертизи конфліктів нами було обрано наступні методики:

Методика Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» (адаптація Семків І.);

Опитувальник Томаса Кілмана.

В дослідженні взяли участь 25 осіб (психологи які замагаються психодіагностикою), серед яких 13 осіб жінки віком 31-47 років, 12 осіб чоловіки віком 32-45 років.

Розглянемо сутність та мету застосування кожної з обраних методик.

Методика Ш. Шварца PVQ (Portrait Values Questionnaire) — це опитувальник, який призначений для вимірювання ціннісних орієнтацій індивідів, тобто для вивчення важливості певних цінностей у житті людини. Вона була розроблена на основі його теорії універсальних людських цінностей і адаптована для різних культурних контекстів.

Мета методики - з'ясування основних ціннісних орієнтацій особистості, що впливають на її поведінку, мотивацію та відносини з іншими людьми. Вона дозволяє оцінити, які з десяти основних цінностей домінують у житті конкретної особи.

Основні цінності за теорією Ш. Шварца:

1. Традиція (Tradition) — цінність, пов'язана з дотриманням традицій, звичаїв і культурних норм.
2. Безпека (Security) — прагнення до стабільності, безпеки, захисту від загроз.
3. Влада (Power) — бажання досягти високого соціального статусу та контролю над іншими людьми.

4. Досягнення (Achievement) — прагнення до успіху, компетентності, і визнання за особисті досягнення.
5. Гедонізм (Hedonism) — прагнення до насолоди та задоволення від життя.
6. Стимулювання (Stimulation) — прагнення до нових вражень, до дії в умовах невизначеності і захоплення.
7. Доброзичливість (Benevolence) — цінність, яка визначається турботою і підтримкою близьких людей.
8. Універсализм (Universalism) — цінність, пов'язана з соціальною справедливістю, рівністю, охороною навколишнього середовища та правами людини.
9. Самостійність (Self-Direction) — цінність, пов'язана з автономією, індивідуальністю та самовираженням.
10. Конформізм (Conformity) — готовність підкорятися соціальним нормам і обмеженням, аби уникати порушень.

Адаптація методики Ш. Шварца для українського контексту була проведена І. Семків і включає коригування як формулювання запитань, так і шкал, щоб вони відповідали культурним і мовним особливостям українських респондентів. Ця адаптація дозволяє точно виявляти цінності, що мають особливе значення в українському соціокультурному контексті.

Процедура проведення дослідження за допомогою PVQ:

1. Інструкція. Респондентам пропонується оцінити важливість кожної з десяти цінностей на шкалі від "абсолютно не важливо" до "дуже важливо". Кожна з десяти цінностей представлена через короткі описи, що відображають їх сутність.
2. Запитання. Відповідачам пропонується прочитати рядок, що описує певну цінність, і вказати, наскільки для них ця цінність важлива в порівнянні з іншими аспектами життя.

3. Аналіз результатів. Після збору відповідей можна аналізувати, які цінності є домінуючими для особистості, а також оцінити, як вони впливають на поведінку і мотивацію індивіда в різних ситуаціях, включаючи міжособистісні конфлікти.

Методика Шварца часто використовується для вивчення міжкультурних відмінностей у цінностях, порівняння соціальних груп, а також для психологічної діагностики особистості в контексті її поведінки в різних соціальних ситуаціях. Вона також використовується в рамках досліджень, пов'язаних із поведінкою в конфліктах, адже цінності мають прямий вплив на способи реагування на конфліктні ситуації.

Завдання методу:

- Оцінити ціннісні орієнтації людини.
- Визначити пріоритети в особистісному розвитку.
- Виявити важливі аспекти, що формують поведінку і мотивацію людини в соціальних і міжособистісних ситуаціях.
- Досліджувати взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями і стилями вирішення конфліктів.

Методика "Портрет цінностей" є важливим інструментом у психології для дослідження цінностей як основи людської поведінки, і її адаптація дозволяє проводити діагностику в українському соціокультурному контексті.

Опитувальник Томаса Кілмана (Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument, TKI) є одним із найпоширеніших інструментів для визначення стилів поведінки у конфліктних ситуаціях. Цей опитувальник був розроблений Томасом Кілманом та Ральфом Томасом у 1970-х роках. Він допомагає зрозуміти, як особа зазвичай реагує на конфлікти і які стратегії використовує для їх розв'язання.

Основні принципи, на яких базується опитувальник Кілмана, зводяться до двох основних вимірів:

1. Ступінь домагання своїх інтересів (assertiveness): наскільки сильно особа намагається досягти своїх цілей або інтересів у конфлікті.

2. Ступінь співпраці з іншою стороною (cooperativeness): наскільки особа готова поступитися і врахувати інтереси іншої сторони.

На основі цих двох вимірів визначаються п'ять основних стилів поведінки в конфлікті:

1. Конкуренція (Competing): це стиль, де інтереси особи є дуже важливими, а інтереси іншої сторони не мають великого значення. Людина прагне перемогти в конфлікті, може бути агресивною, рішучою і домагатися своїх цілей без особливої турботи про потреби інших.

Стиль високої домінації і низької співпраці.

2. Акомодація (Accommodating): особа в цьому випадку готова поступитися своїми інтересами заради того, щоб задовольнити інтереси іншої сторони. Це стиль, коли конфлікт не є настільки важливим для вас, і ви готові допомогти іншій стороні.

Стиль низької домінації і високої співпраці.

3. Уникання (Avoiding): стиль, де особа намагається уникати конфлікту взагалі. Вона може уникати важких розмов і не готова до активного вирішення проблеми.

Стиль низької домінації і низької співпраці.

4. Компроміс (Compromising): в цьому стилі особа прагне знайти таке рішення, яке задовольняє обидві сторони, хоча і не повною мірою. Обидві сторони поступаються своїми інтересами для досягнення взаємної угоди.

Стиль середнього рівня домінації і середнього рівня співпраці.

5. Співпраця (Collaborating): цей стиль передбачає взаємну співпрацю для досягнення рішення, яке повністю задовольнить потреби обох сторін. Це найефективніший стиль для складних конфліктів, де кожна сторона має важливі інтереси.

Стиль високої домінації і високої співпраці.

Опитувальник Кілмана включає 30 тверджень, за якими респондент має вибрати, як часто він діє в той чи інший спосіб. За допомогою цих тверджень можна визначити, який стиль поведінки є домінуючим у конфліктних ситуаціях.

Завдяки цьому інструменту можна зрозуміти, який стиль найбільш характерний для особи в конфліктних ситуаціях, що може допомогти в ефективнішому вирішенні конфліктів і поліпшенні взаємодії в різних групах (як в особистих стосунках, так і в робочих).

Основною метою використання опитувальника в емпіричному дослідженні ціннісних аспектів психодіагностичної експертизи конфліктів є визначення та аналіз ціннісних орієнтацій учасників конфлікту, а також їх взаємодія в умовах конфліктних ситуацій. Це дозволяє вивчити, як різні стилі вирішення конфліктів (за опитувальником Кілмана) і індивідуальні ціннісні орієнтації (за опитувальниками типу Шварца) взаємодіють між собою, що може допомогти у розробці ефективних стратегій вирішення конфліктів.

Завдання:

1. Оцінка ціннісних орієнтацій учасників конфлікту. Використання опитувальника Шварца дозволяє виміряти ціннісні орієнтації учасників конфлікту. Це допомагає з'ясувати, які цінності для них є пріоритетними, а також як ці цінності можуть впливати на поведінку в конфлікті. Наприклад, особа, для якої важлива справедливість або універсалізм, може проявляти більш високий рівень співпраці та намагатися знайти рішення, яке буде справедливим для обох сторін.
2. Визначення стилю поведінки у конфлікті. За допомогою опитувальника Томаса Кілмана можна визначити, який стиль вирішення конфліктів переважає у респондентів (конкуренція, акумуляція, уникання, компроміс або співпраця). Це дозволяє аналізувати, як стиль поведінки в конфлікті співвідноситься з ціннісними орієнтаціями особистості та які наслідки для результатів конфлікту можуть бути в залежності від цього.

3. Аналіз взаємозв'язку ціннісних орієнтацій і стилів вирішення конфліктів. Одне з основних завдань – виявлення залежності між ціннісними орієнтаціями (наприклад, акцент на традиціях чи універсалізмі) і вибором стилю вирішення конфліктів (конкуренція, співпраця, акумодація). Це дозволяє глибше розуміти, чому деякі учасники конфлікту обирають агресивні стратегії, а інші орієнтуються на співпрацю або компроміс.

4. Ідентифікація факторів, що впливають на динаміку конфлікту. Використання цих інструментів допомагає не лише визначити стиль поведінки учасників, але й зрозуміти, які конкретні цінності можуть посилювати або, навпаки, зменшувати напруження в конфлікті. Наприклад, високий рівень гедонізму може сприяти швидкому виявленню агресії або напруги, тоді як більший акцент на товаришності може знижувати рівень конфлікту та сприяти пошуку взаєморозуміння.

5. Розробка рекомендацій для вирішення конфліктів. На основі отриманих результатів можна сформулювати рекомендації щодо оптимальних стратегій вирішення конфліктів для окремих індивідів або груп. Рекомендації можуть бути спрямовані на корекцію стилю поведінки в конфлікті або на зміну ціннісних орієнтацій, які можуть заважати ефективному розв'язанню конфліктів.

Таким чином, використання опитувальників під час психодіагностичної експертизи конфліктів дозволяє здійснити глибокий аналіз взаємозв'язку між ціннісними орієнтаціями і конфліктними поведінковими стратегіями, що сприяє розробці більш точних і ефективних підходів до управління конфліктами.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Під час проведення опитування респондентів за методикою Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей» нами було отримано наступні результати, подані в таблицях 2.1. та 2.2.

Таблиця 2.1.

Результати опитування респондентів за методикою Ш. Шварца PVQ

«Портрет цінностей» (жіноча вибірка) n=13

Цінність	Відсоток оцінок "дуже важливо"	Відсоток оцінок "важливо"	Відсоток оцінок "не важливо"	Відсоток оцінок "абсолютно не важливо"
Доброзичливість (Benevolence)	60%	25%	10%	5%
Універсалізм (Universalism)	55%	30%	10%	5%
Безпека (Security)	50%	35%	10%	5%
Традиція (Tradition)	45%	40%	10%	5%
Гедонізм (Hedonism)	40%	30%	20%	10%
Стимулювання (Stimulation)	30%	40%	20%	10%
Досягнення (Achievement)	30%	40%	20%	10%
Влада (Power)	25%	30%	25%	20%
Самостійність (Self-Direction)	35%	40%	15%	10%
Конформізм (Conformity)	20%	30%	30%	20%

Таблиця 2.2.

Результати опитування респондентів за методикою Ш. Шварца PVQ

«Портрет цінностей» (чоловіча вибірка) n=12

Цінність	Відсоток оцінок "дуже важливо"	Відсоток оцінок "важливо"	Відсоток оцінок "не важливо"	Відсоток оцінок "абсолютно не важливо"
Доброзичливість (Benevolence)	50%	35%	10%	5%
Універсалізм (Universalism)	45%	35%	15%	5%
Безпека (Security)	40%	40%	15%	5%
Традиція (Tradition)	35%	45%	15%	5%
Гедонізм (Hedonism)	50%	30%	15%	5%
Стимулювання (Stimulation)	40%	40%	15%	5%
Досягнення (Achievement)	60%	30%	5%	5%
Влада (Power)	50%	35%	10%	5%
Самостійність (Self-Direction)	45%	40%	10%	5%
Конформізм (Conformity)	25%	35%	30%	10%

Для наочності результати опитування за методикою Ш. Шварца зобразимо графічно на рис. 2.1 та 2.2.

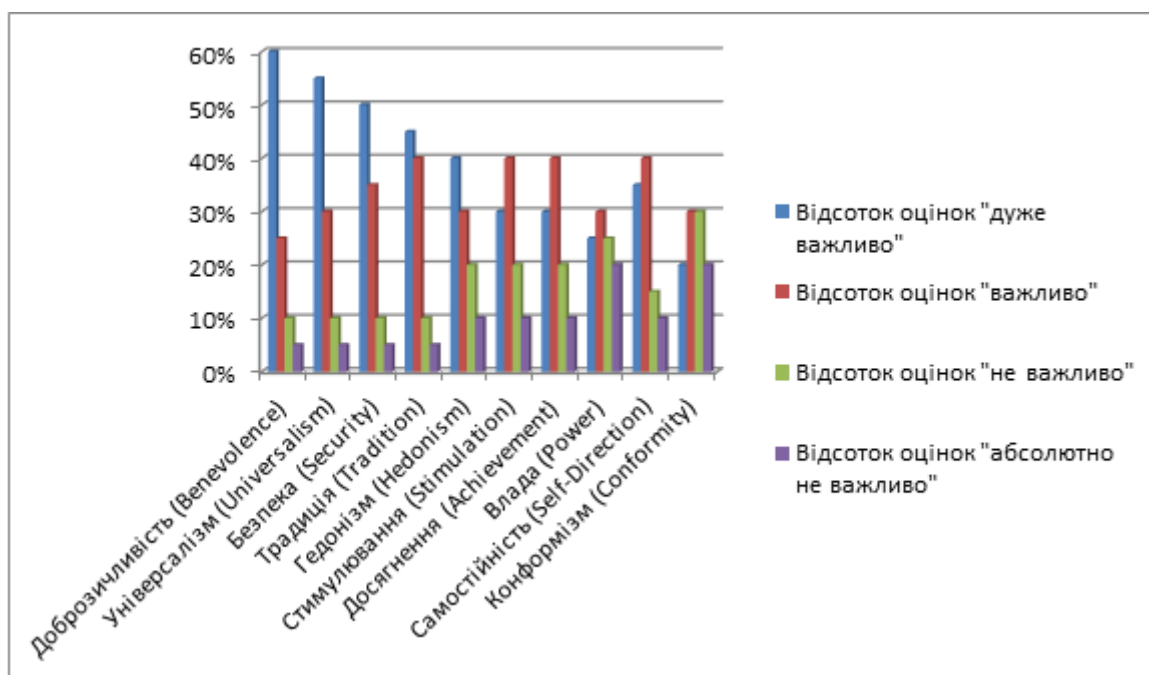

Рис.2.1. Результати опитування респондентів за методикою Ш. Шварца
PVQ «Портрет цінностей» (жіноча вибірка) n=13

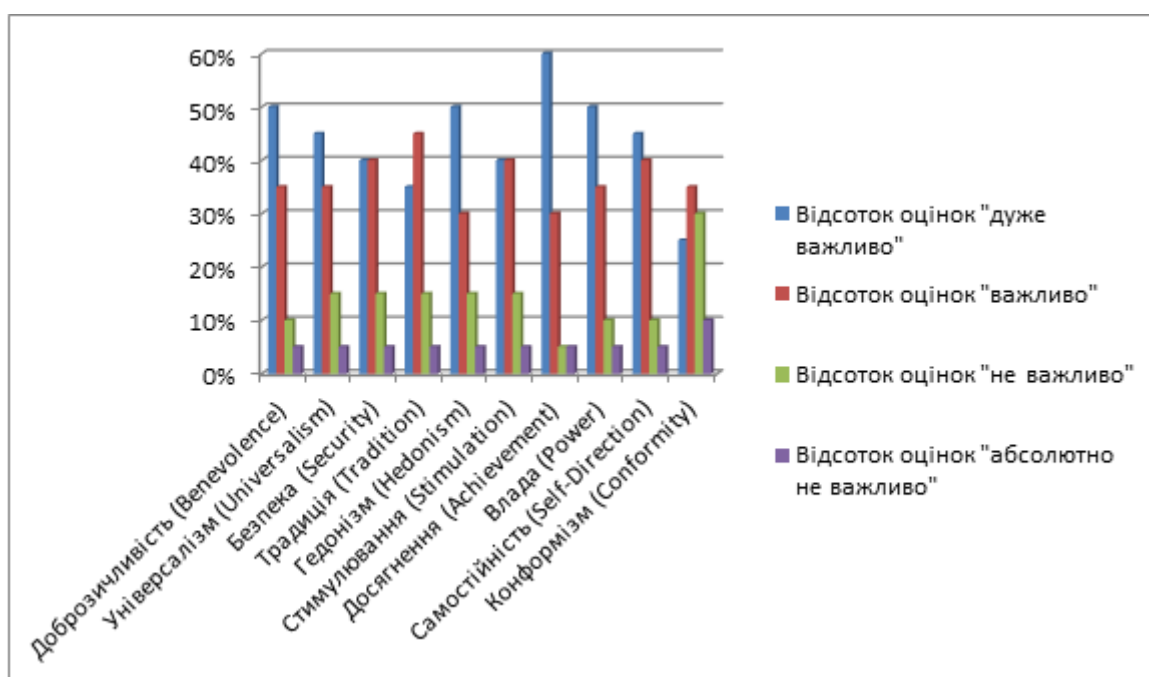

Рис.2.2. Результати опитування респондентів за методикою Ш. Шварца
PVQ «Портрет цінностей» (чоловіча вибірка)

Проведемо аналіз отриманих результатів дослідження. Аналіз результатів для жіночої вибірки:

1. Доброзичливість (Benevolence) – Це цінність, яка отримала найбільшу підтримку серед жінок. 60% респонденток вважають допомогу та

турботу про близьких "дуже важливою". Це вказує на те, що жінки схильні надавати велике значення соціальним зв'язкам, підтримці родини та друзів.

2. Універсалізм (Universalism) – 55% респонденток вважають універсальні людські цінності (як рівність, справедливість, толерантність) "дуже важливими". Це свідчить про наявність високої моральної свідомості та бажання сприяти глобальним змінам.

3. Безпека (Security) – 50% жінок вважають безпеку важливим аспектом, що вказує на прагнення до стабільності та захищеності в житті. Це може бути пов'язано з рольовими очікуваннями щодо жінок, які часто асоціюються з прагненням до забезпечення безпеки.

4. Традиція (Tradition) – 45% респонденток вважають важливим дотримання традицій і соціальних норм. Традиційні цінності мають значення, але вони не є домінуючими, що вказує на деяку гнучкість у ставленні до соціальних норм і ролей.

5. Гедонізм (Hedonism) – Від 40% жінок вважають важливим отримання задоволення від життя, але на загальному тлі ця цінність не є пріоритетною, що може свідчити про більший акцент на турботу про інших.

6. Стимулювання (Stimulation) та Досягнення (Achievement) – Ці цінності мають схожі результати. 30-40% респонденток вважають важливими досягнення в кар'єрі чи розвитку, а також потребу в нових враженнях і викликах. Ці цінності не домінують, але мають значення для респонденток.

7. Влада (Power) – Лише 25% жінок вважають важливим досягнення влади і контролю, що свідчить про меншу схильність до домінування або конкуренції в порівнянні з чоловіками.

8. Самостійність (Self-Direction) – 35% респонденток вважають важливим самостійне прийняття рішень і автономію, що показує прагнення до розвитку особистої незалежності.

9. Конформізм (Conformity) – Тільки 20% жінок вважають важливим дотримання соціальних стандартів і норм. Це свідчить про бажання жінок йти своїм шляхом, хоча в певних аспектах вони можуть дотримуватись традицій.

Аналіз результатів для чоловічої вибірки:

1. Доброзичливість (Benevolence) – 50% чоловіків вважають важливим допомагати іншим, підтримувати близьких, однак ця цінність має менш виражену підтримку порівняно з жінками, що може свідчити про менший акцент на емоційних зв'язках.

2. Універсализм (Universalism) – 45% чоловіків високо оцінюють важливість соціальних цінностей, таких як рівність та справедливість. Це вказує на моральне ставлення до суспільних змін, хоча в порівнянні з жінками показник трохи нижчий.

3. Безпека (Security) – 40% чоловіків оцінюють безпеку як важливу. Як і в жіночій вибірці, чоловіки схильні прагнути до стабільності, але не в такій високій мірі, як жінки.

4. Традиція (Tradition) – 35% чоловіків вважають важливим дотримання традицій, що свідчить про більшу орієнтацію на стабільність і звичаї в порівнянні з жінками.

5. Гедонізм (Hedonism) – 50% чоловіків цінують отримання задоволення від життя, що свідчить про більшу орієнтацію на особисті інтереси та відпочинок, ніж у жінок.

6. Стимулювання (Stimulation) – 40% чоловіків хочуть нових вражень, активного відпочинку та пригод, що вказує на бажання до новизни та збудження.

7. Досягнення (Achievement) – 60% чоловіків оцінюють досягнення в кар'єрі та житті як дуже важливі. Це свідчить про високий рівень орієнтації на успіх, амбіції та конкурентоспроможність.

8. Влада (Power) – 50% чоловіків вважають важливою досягнення влади та контролю, що відображає прагнення до соціального домінування та лідерства.

9. Самостійність (Self-Direction) – 45% чоловіків оцінюють самостійність як важливу, що вказує на прагнення до індивідуалізму та автономії в прийнятті рішень.

10. Конформізм (Conformity) – Лише 25% чоловіків високо оцінюють важливість дотримання соціальних норм і стандартів, що свідчить про більшу схильність до індивідуалізму і меншому бажанню відповідати соціальним очікуванням.

Ці результати свідчать про різницю в ціннісних орієнтаціях між жінками та чоловіками.

1. Жінки більш орієнтовані на соціальні цінності (доброзичливість, універсалізм, безпека), що підкреслює їхню емоційну і соціальну чутливість.

2. Чоловіки, з іншого боку, демонструють більший акцент на особисті досягнення (влада, досягнення, гедонізм), що може бути відображенням традиційних чоловічих соціальних ролей.

3. У обох групах можна спостерігати схожі тенденції в оцінках таких цінностей, як самостійність (self-direction) та конформізм, хоча чоловіки мають трохи вищі показники за самостійність.

Таким чином, чоловіки та жінки мають певні схожості та відмінності у ціннісних орієнтаціях, що може впливати на їхнє сприйняття світу, соціальну взаємодію та поведінку в різних життєвих ситуаціях.

Під час опитування респондентів за опитувальником Томаса Кілмана було отримано наступні результати, подані в таблицях 2.3 та 2.4.

Таблиця 2.3

Результати проведення діагностики за методикою визначення стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (жіноча вибірка) n=13

Перважний стиль поведінки у конфлікті	% респондентів

Змагання	20%
Пристосування	25%
Компроміс	15%
Уникнення	20%
Співпраця	20%

Для наочності зобразимо результати, подані у таблиці 2.3. на рис. 2.3.

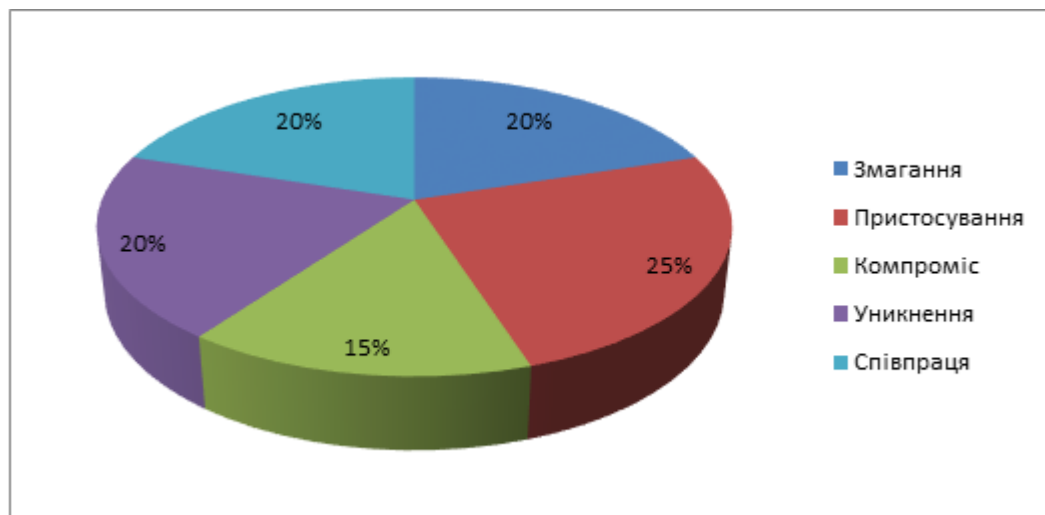

Рис.2.3. Результати проведення діагностики за методикою визначення стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (жіноча виборка)

Аналіз результатів діагностики за методикою визначення стилю поведінки в конфлікті Томаса Кілмана для жіночої виборки (13 осіб):

Стиль змагання означає прагнення домогтися вигоди для себе в конфліктних ситуаціях, навіть якщо це означає ігнорування інтересів іншої сторони. Для жінок цей стиль проявляється в 20% випадків, що вказує на помірну схильність до конкуренції в конфліктах. Це може означати, що жінки в цій вибірці готові активно відстоювати свої інтереси, проте цей стиль не є домінуючим, що може свідчити про загальну орієнтацію на пошук компромісу чи уникання ескалації конфліктів.

Стиль пристосування вказує на готовність поступитися власними інтересами для збереження гармонії або задоволення потреб іншої сторони. 25% жінок обирають цей стиль, що відображає високу готовність до компромісу задля збереження відносин або зменшення конфлікту. Це може свідчити про тенденцію до гармонійного вирішення ситуацій та прагнення уникнути конфронтацій, що часто зустрічається серед жінок, орієнтованих на емоційну взаємодію і збереження соціальних зв'язків.

Стиль компромісу характеризується бажанням знайти середнє рішення, коли обидві сторони роблять поступки. 15% жінок обрали цей стиль, що вказує на помірне прагнення до компромісу в конфліктах. Це не є домінуючим стилем, але все ж свідчить про готовність до середнього варіанту вирішення, коли повне відстоювання своїх інтересів або повне поступлення є неприйнятними.

Стиль уникнення виявляється в небажанні брати участь у конфлікті або в спробах уникнути неприємних ситуацій. 20% жінок вибирають цей стиль, що говорить про схильність до уникання конфліктів і можливого замовчування проблем. Така стратегія може бути корисною в ситуаціях, коли конфлікт виглядає безперспективним або занадто складним для вирішення, проте надмірне використання цього стилю може привести до неефективного вирішення проблем або невирішених конфліктів.

Стиль співпраці є найефективнішим способом вирішення конфліктів, де обидві сторони працюють разом для досягнення взаємовигідного результату. 20% жінок обрали цей стиль, що свідчить про наявність схильності до колективного розв'язання проблем через конструктивну взаємодію. Співпраця може бути властива жінкам, які намагаються досягти гармонії в стосунках, враховуючи інтереси всіх учасників конфлікту.

Узагальнюючи вище зазначене, варто вказати, що найбільш часто використовуваними стилями поведінки у конфлікті для жінок є пристосування (25%) та співпраця (20%). Це свідчить про прагнення жінок до збереження гармонії і конструктивного вирішення конфліктів через взаєморозуміння.

Найменш використовувані стилі: компроміс (15%) та змагання (20%) займають менший відсоток, що вказує на відносно низьку схильність до повної конкуренції або радикальних поступок у конфліктних ситуаціях. Уникнення конфліктів також є значним (20%), що вказує на прагнення уникати конфронтацій, коли це можливо. Загалом, результати для жіночої виборки демонструють схильність до гармонійних, взаємоприємних рішень, хоча також є певний рівень готовності до конфронтації або компромісу, коли це необхідно.

Таблиця 2.4

Результати проведення діагностики за методикою визначення стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (чоловіча вибірка) $n=12$

Перважний стиль поведінки у конфлікті	% респондентів
Змагання	35%
Пристосування	15%
Компроміс	20%
Уникнення	15%
Співпраця	15%

Для наочності зобразимо результати, подані у таблиці 2.4. на рис. 2.4.

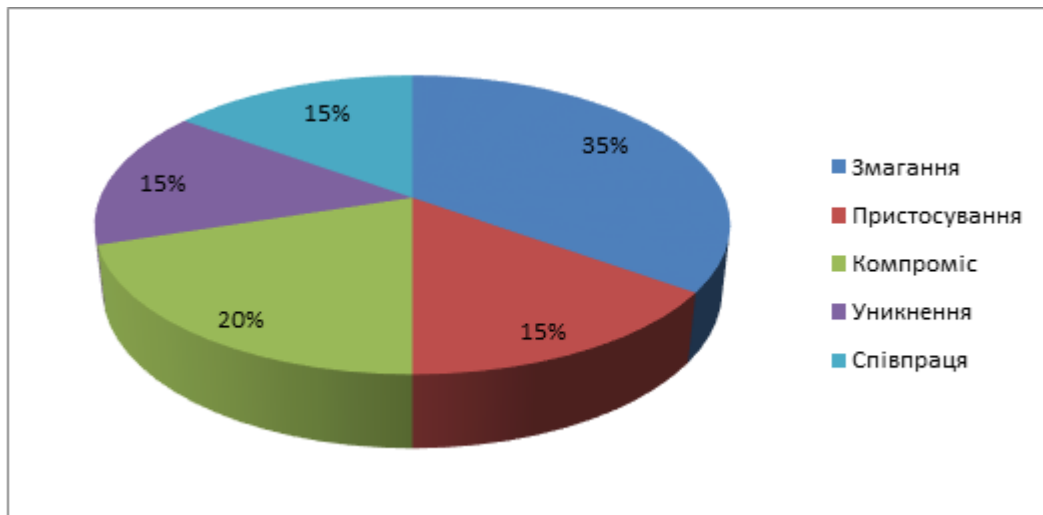

Рис.2.4. Результати проведення діагностики за методикою визначення стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (чоловіча виборка)

Аналіз результатів діагностики за методикою визначення стилю поведінки в конфлікті Томаса Кілмана для чоловічої виборки (12 осіб):

Стиль змагання виявляється в бажанні відстоювати свої інтереси, навіть якщо це суперечить інтересам іншої сторони. 35% чоловіків виявляють схильність до цього стилю, що свідчить про високу схильність до конкуренції і прагнення досягти своїх цілей за рахунок інших. Такий стиль може бути пов'язаний з бажанням мати контроль над ситуацією і домінувати в конфліктних ситуаціях. Це також може вказувати на високий рівень конфронтації, що властиве для чоловіків, які частіше застосовують агресивні методи в вирішенні проблем.

Стиль пристосування означає поступливість своїх інтересів для того, щоб зберегти гармонію або задоволення потреб іншої сторони. 15% чоловіків обрали цей стиль, що свідчить про те, що лише невелика частина чоловіків схильна йти на компроміс і поступатися для того, щоб уникнути конфлікту або зберегти добрі стосунки. Це не є домінуючим стилем у чоловіків, що вказує на те, що вони, в основному, віддають перевагу активному вирішенню конфліктів, а не поступкам.

Стиль компромісу вказує на прагнення знайти розв'язок, в якому обидві сторони роблять поступки. 20% чоловіків виявляють схильність до цього стилю, що може вказувати на прагнення до збалансованого вирішення конфлікту, де

кожна сторона отримує певну вигоду. Чоловіки можуть обирати компроміс, коли повне відстоювання своїх інтересів або поступки здаються неприпустимими, а взаємний інтерес збереження відносин є важливим.

Стиль уникнення вказує на спроби уникнути конфлікту або не брати участь у вирішенні конфліктної ситуації. 15% чоловіків використовують цей стиль, що свідчить про незначну схильність до уникання конфліктів. Це може бути пов'язано з бажанням уникнути емоційно важких ситуацій або визнанням, що конфлікт не має значення або вирішення проблеми неможливе. Чоловіки, як правило, менш схильні до уникнення, порівняно з жінками, які можуть використовувати цей стиль частіше.

Стиль співпраці передбачає спільну роботу з іншою стороною для досягнення взаємовигідного результату. 15% чоловіків вибирають цей стиль, що вказує на низьку частоту використання конструктивної співпраці для вирішення конфліктів. Це свідчить про те, що чоловіки, хоч і можуть використовувати цей стиль, рідше готові інвестувати час і енергію в спільну роботу над вирішенням конфлікту порівняно з іншими стилями.

Отже, найбільше чоловіки використовують стиль змагання (35%), що відображає прагнення домінувати і досягати своїх цілей, навіть ціною конфлікту. Компроміс (20%) і пристосування (15%) є іншими основними стилями. Це свідчить про те, що чоловіки мають певну схильність до компромісу і поступок, але все ж таки переважає активний підхід до конфлікту. Співпраця (15%) і уникнення (15%) — це менш часто використовувані стилі, що вказує на їх рідкісне застосування в конфліктних ситуаціях серед чоловіків.

У чоловіків домінує конкуренція і прагнення до змагання в конфліктах, що свідчить про їх бажання контролювати ситуацію та досягати своїх цілей. Порівняно з жінками, чоловіки менш схильні до співпраці або пристосування і більше орієнтуються на активні методи вирішення конфліктів. Компроміс є значним, але уникнення та співпраця займають менший відсоток, що свідчить

про тенденцію до прямого вирішення конфліктів без значних поступок або уникання.

З метою визначення зв'язку ціннісних орієнтацій та стилю поведінки у конфлікті було використано коефіцієнт кореляції Пірсона (r). Коефіцієнт кореляції Пірсона (r) вимірює силу та напрямок зв'язку між двома змінними.

Інтерпретація коефіцієнта кореляції Пірсона:

$r = +1$ — Ідеальна позитивна кореляція

Це означає, що зміна однієї змінної завжди призводить до точної зміни іншої змінної в тому ж напрямку. Якщо одна змінна збільшується, інша змінна також збільшується. В контексті стилів поведінки в конфлікті та цінностей, це означає, що чим більше людина надає важливості певній цінності, тим сильніше вибирає стиль поведінки, який підтримує цю цінність.

$r = 0.8 - 1.0$ — Сильна позитивна кореляція

Це вказує на те, що між двома змінними існує чіткий і сильний позитивний зв'язок, хоча і не ідеальний. Для цінностей та стилів поведінки це означає, що одна змінна значно впливає на іншу, але не завжди це відбувається в абсолютно ідентичний спосіб.

$r = 0.5 - 0.7$ — Помірна позитивна кореляція

Це означає, що між змінними є стійкий, але менш виражений зв'язок.

$r = 0.3 - 0.4$ — Слабка позитивна кореляція

Це вказує на те, що між двома змінними є лише незначний, але все ж таки вимірюваний зв'язок.

$r = 0 - 0.2$ — Низька або відсутня кореляція

Це означає, що зміни в одній змінній не мають суттєвого впливу на іншу. У випадку стилів поведінки та цінностей це може вказувати на те, що певні цінності майже не пов'язані з вибором конкретних стилів поведінки в конфлікті.

$r = -0.3 - -0.5$ — Слабка негативна кореляція

Якщо коефіцієнт кореляції від'ємний, це означає, що коли одна змінна зростає, інша зменшується.

$r = -0.8 - -1.0$ — Сильна негативна кореляція

Це вказує на те, що зміна однієї змінної завжди призводить до зворотної зміни іншої змінної.

Зміст кореляції в контексті цінностей і стилів поведінки в конфлікті:

Позитивна кореляція ($r > 0$): якщо між цінністю та стилем поведінки є позитивна кореляція, це вказує на те, що певна цінність може стимулювати використання стилю поведінки, який відповідає цій цінності.

Негативна кореляція ($r < 0$): негативна кореляція вказує на те, що збільшення важливості певної цінності зменшує схильність до певного стилю поведінки в конфлікті.

Відсутність кореляції ($r \approx 0$): якщо кореляція між цінністю і стилем поведінки є дуже низькою або відсутньою, це може свідчити про те, що ці дві змінні майже не пов'язані між собою.

Кореляція між ціннісними орієнтаціями та стилями поведінки у конфлікті дозволяє зрозуміти, як певні цінності можуть впливати на вибір того чи іншого стилю реагування на конфліктні ситуації.

Нижче подано результати розрахунку рівня зв'язку між ціннісними орієнтаціями та стилями поведінки у конфлікті для жіночої виборки:

1.Доброзичливість (Benevolence)

Змагання ($r = -0.4$). Негативна кореляція вказує на те, що жінки, які сильно цінують доброзичливість, менш схильні використовувати стиль "Змагання", оскільки вони віддають перевагу гармонії і взаємодії.

Пристосування ($r = +0.5$). Позитивна кореляція, що показує, що жінки з високим рівнем цінності доброзичливості часто вибирають стиль "Пристосування", щоб зберегти мир і підтримати гармонію.

Компроміс ($r = +0.3$). Слабка позитивна кореляція вказує на те, що жінки з доброзичливістю можуть бути схильні до компромісу, але не завжди вибирають його як основний стиль поведінки.

Уникнення ($r = -0.2$). Невелика негативна кореляція, що означає, що доброзичливі жінки рідше обирають стиль "Уникнення", прагнучи вирішити конфлікти.

Співпраця ($r = +0.7$). Сильна позитивна кореляція показує, що жінки з орієнтацією на доброзичливість часто вибирають стиль "Співпраця", оскільки це дозволяє їм досягати взаєморозуміння і взаємної підтримки.

2. Універсалізм (Universalism)

Змагання ($r = -0.3$). Негативна кореляція вказує на те, що жінки, які цінують універсалізм (рівність, справедливість), рідше вибирають стиль "Змагання".

Пристосування ($r = +0.6$). Позитивна кореляція показує, що жінки, які цінують універсалізм, схильні до пристосування, щоб підтримувати рівність і гармонію.

Компроміс ($r = +0.5$). Позитивна кореляція, що свідчить про те, що жінки з високим рівнем універсалізму можуть вибирати стиль "Компроміс", щоб забезпечити рівність і справедливість у конфлікті.

Уникнення ($r = -0.1$). Невелика негативна кореляція означає, що універсалізм не має сильної впливу на вибір стилю "Уникнення".

Співпраця ($r = +0.8$). Сильна позитивна кореляція вказує на те, що жінки, які високо цінують універсалізм, часто обирають стиль "Співпраця", щоб досягти взаєморозуміння і рівності.

3. Безпека (Security)

Змагання ($r = -0.2$). Це свідчить про слабку негативну кореляцію, що означає, що жінки, які надають значення безпеці, менш схильні до агресивних методів вирішення конфліктів.

Пристосування ($r = +0.7$). Позитивна кореляція вказує на те, що жінки, для яких важлива безпека, часто вибирають стиль "Пристосування", щоб уникнути ризиків і зберегти стабільність.

Компроміс ($r = +0.5$). Сильна позитивна кореляція свідчить про те, що безпечні жінки схильні вибирати компроміси для забезпечення стабільності і безпеки.

Уникнення ($r = +0.6$). Це свідчить, що жінки, для яких важлива безпека, часто обирають стиль "Уникнення", щоб зберегти спокій і уникнути небажаних ситуацій.

Співпраця ($r = +0.4$). Позитивна кореляція вказує на те, що жінки, які цінують безпеку, іноді обирають стиль "Співпраця", щоб досягти консенсусу і забезпечити безпеку всіх учасників конфлікту.

4. Традиція (Tradition)

Змагання ($r = -0.1$). Легка негативна кореляція вказує на те, що жінки, які дотримуються традицій, рідко вибирають стиль "Змагання".

Пристосування ($r = +0.8$). Це сильна позитивна кореляція, що свідчить про те, що жінки, які цінують традицію, схильні до пристосування, намагаючись зберегти стабільність і дотримуватись соціальних норм.

Компроміс ($r = +0.4$). Це означає, що жінки, які дотримуються традицій, іноді можуть йти на компроміси, щоб зберегти традиційні цінності.

Уникнення ($r = -0.3$). Легка негативна кореляція свідчить про те, що традиційні жінки можуть рідше уникати конфліктів, оскільки намагаються підтримувати статус-кво.

Співпраця ($r = +0.2$). Позитивна, але слабка кореляція означає, що традиційні жінки іноді обирають співпрацю, якщо це допомагає зберегти стабільність.

5. Гедонізм (Hedonism)

Змагання ($r = +0.4$). Позитивна кореляція вказує на те, що жінки, які цінують гедонізм, можуть іноді вибирати стиль «Змагання», намагаючись отримати максимальне задоволення.

Пристосування ($r = -0.2$). Невелика негативна кореляція свідчить про те, що гедоністичні жінки рідше пристосовуються в конфліктах, оскільки вони більше зосереджені на особистих потребах.

Компроміс ($r = +0.3$). Слабка позитивна кореляція свідчить про те, що жінки, які цінують гедонізм, можуть обирати компроміс, якщо це дозволяє задовольнити їх потреби.

Уникнення ($r = -0.4$). Негативна кореляція вказує на те, що жінки з високим рівнем гедонізму рідше використовують стиль «Уникнення», оскільки вони більше схильні активно діяти.

Співпраця ($r = +0.5$). Позитивна кореляція вказує на те, що гедоністичні жінки можуть обирати стиль «Співпраця», якщо це дозволяє досягти вигоди для себе та інших.

6.Стимулювання (Stimulation)

Змагання ($r = +0.5$). Позитивна кореляція вказує на те, що жінки, які цінують стимулювання, можуть частіше обирати стиль «Змагання», щоб отримати нові можливості та переживати інтенсивні емоції.

Пристосування ($r = -0.1$). Легка негативна кореляція свідчить, що стимулювання зазвичай не пов'язане з пристосуванням.

Компроміс ($r = +0.3$). Помірна позитивна кореляція, що вказує на те, що жінки з орієнтацією на стимулювання можуть вибирати компроміси, якщо це додає новизни і виклику.

Уникнення ($r = -0.4$). Це означає, що жінки, які цінують стимулювання, рідше використовують стиль «Уникнення», оскільки вони прагнуть до активних дій.

Співпраця ($r = +0.6$). Позитивна кореляція вказує на те, що жінки, які цінують стимулювання, часто обирають стиль «Співпраця», якщо це дозволяє отримати нові можливості і досвід.

7.Досягнення (Achievement)

Змагання ($r = +0.6$). Сильна позитивна кореляція вказує на те, що жінки, які цінують досягнення, частіше використовують стиль «Змагання», оскільки вони прагнуть до особистого успіху та перемоги.

Пристосування ($r = -0.3$). Негативна кореляція показує, що жінки, орієнтовані на досягнення, рідше пристосовуються, оскільки вони намагаються реалізувати власні цілі.

Компроміс ($r = +0.4$). Помірна позитивна кореляція означає, що жінки з високою цінністю досягнень можуть обирати компроміс, якщо це допомагає їм досягти бажаних результатів.

Уникнення ($r = -0.5$). Сильна негативна кореляція свідчить про те, що жінки, які цінують досягнення, рідко уникають конфліктів, адже вони прагнуть впливати на ситуацію.

Співпраця ($r = +0.3$). Позитивна кореляція показує, що такі жінки можуть обирати співпрацю, якщо це допомагає досягти їхніх цілей.

8. Влада (Power)

Змагання ($r = +0.7$). Сильна позитивна кореляція вказує на те, що жінки, які цінують владу, часто використовують стиль «Змагання», адже вони прагнуть домінування та контролю.

Пристосування ($r = -0.4$). Негативна кореляція означає, що вони рідше пристосовуються, адже не хочуть поступатися.

Компроміс ($r = +0.2$). Легка позитивна кореляція свідчить про те, що жінки з орієнтацією на владу іноді можуть йти на компроміси, якщо це вигідно для них.

Уникнення ($r = -0.6$). Сильна негативна кореляція показує, що вони рідко уникають конфліктів, адже це суперечить їхньому прагненню контролювати ситуацію.

Співпраця ($r = +0.1$). Дуже слабка позитивна кореляція свідчить про те, що влада та співпраця рідко поєднуються, але можуть зустрічатися, якщо це приносить вигоду.

9. Самостійність (Self-Direction)

Змагання ($r = +0.3$). Помірна позитивна кореляція свідчить, що жінки, які цінують самотійність, можуть використовувати стиль «Змагання», щоб зберегти власну незалежність.

Пристосування ($r = -0.2$). Негативна кореляція вказує, що вони рідше пристосовуються, адже воліють самотійно ухвалювати рішення.

Компроміс ($r = +0.5$). Позитивна кореляція означає, що такі жінки можуть обирати компроміс, якщо це допомагає їм зберегти автономію.

Уникнення ($r = -0.3$). Негативна кореляція вказує на те, що жінки, які цінують самотійність, рідше використовують стиль «Уникнення», адже воліють брати участь у вирішенні конфлікту.

Співпраця ($r = +0.6$). Сильна позитивна кореляція свідчить про те, що самотійні жінки можуть вибирати стиль «Співпраця», якщо це дозволяє їм досягти власних цілей, не втрачаючи свободи.

10. Конформізм (Conformity)

Змагання ($r = -0.5$). Сильна негативна кореляція показує, що жінки, які цінують конформізм, рідко використовують стиль «Змагання», оскільки вони уникають відкритого протистояння.

Пристосування ($r = +0.8$). Дуже сильна позитивна кореляція свідчить про те, що такі жінки часто пристосовуються до оточуючих, аби уникнути конфліктів і дотримуватися соціальних норм.

Компроміс ($r = +0.3$). Помірна позитивна кореляція свідчить про те, що конформні жінки можуть іноді використовувати компроміс, якщо це відповідає суспільним нормам.

Уникнення ($r = +0.7$). Сильна позитивна кореляція вказує на те, що такі жінки часто використовують стиль «Уникнення», щоб не вступати у конфлікти.

Співпраця ($r = -0.1$). Легка негативна кореляція означає, що співпраця не є типовим вибором для жінок із високим рівнем конформізму.

Таблиця 2.5

Таблиця кореляцій між цінностями та стилями поведінки у конфлікті
(жіночка вибірка) $n=13$

Цінність	Змагання	Пристосуван ня	Компромі с	Уникне ння	Співпра ця
Доброзичливіс ть	-0.4 ($p \approx 0.17$)	+0.5($p \approx 0.08$)	+0.3 ($p \approx 0.31$)	-0.2 ($p \approx 0.49$)	+0.7 ($p \approx 0.01$)
Універсалізм	-0.3($p \approx 0.31$)	+0.6($p \approx 0.04$)	+0.5 ($p \approx 0.08$)	-0.1 ($p \approx 0.71$)	+0.8 ($p < 0.01$)
Безпека	-0.2($p \approx 0.49$)	+0.7($p \approx 0.01$)	+0.5 ($p \approx 0.08$)	+0.6 ($p \approx 0.04$)	+0.4
Традиція	-0.1 ($p \approx 0.71$)	+0.8($p < 0.01$)	+0.4 ($p \approx 0.17$)	-0.3 ($p \approx 0.31$)	+0.2 ($p \approx 0.49$)
Гедонізм	+0.4($p \approx 0.17$)	-0.2($p \approx 0.49$)	+0.3 ($p \approx 0.31$)	-0.4 ($p \approx 0.17$)	+0.5 ($p \approx 0.08$)
Стимулювання	+0.5($p \approx 0.08$)	-0.1($p \approx 0.71$)	+0.3 ($p \approx 0.31$)	-0.4 ($p \approx 0.17$)	+0.6 ($p \approx 0.04$)
Досягнення	+0.6($p \approx 0.04$)	-0.3($p \approx 0.31$)	+0.2($p \approx 0.49$)	-0.5($p \approx 0.08$)	+0.7 ($p \approx 0.01$)
Влада	+0.7($p \approx 0.01$)	-0.4($p \approx 0.17$)	+0.2($p \approx 0.49$)	-0.3($p \approx 0.31$)	+0.5($p \approx 0.08$)
Самостійність	+0.3($p \approx 0.31$)	-0.2($p \approx 0.49$)	+0.5($p \approx 0.08$)	-0.3($p \approx 0.31$)	+0.6($p \approx 0.04$)
Конформізм	-0.2($p \approx 0.49$)	+0.7($p \approx 0.01$)	+0.4($p \approx 0.17$)	+0.5($p \approx 0.08$)	+0.3($p \approx 0.31$)

Цей аналіз показує, як різні ціннісні орієнтації впливають на вибір стилю поведінки в конфлікті для жіночої вибірки. Жінки, які цінують владу, досягнення і стимулювання, частіше використовують стиль «Змагання» та «Співпраця», адже вони прагнуть до самореалізації та контролю. Ті, хто надає перевагу безпеці, традиціям і конформізму, схильні до «Пристосування» або «Уникнення», прагнучи уникнути ризиків і зберегти стабільність. Жінки, які цінують доброзичливість, універсалізм і самостійність, частіше обирають «Співпрацю» або «Компроміс», щоб зберегти гармонію та незалежність.

Розглянемо взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями і стилями поведінки в конфлікті за методикою К. Томаса для чоловічої виборки.

1. Доброзичливість (Benevolence)

Змагання ($r=-0.4$). Негативна кореляція. Чоловіки, для яких важлива доброзичливість, рідше вибирають агресивні стилі, орієнтуючись на досягнення особистих вигод.

Пристосування ($r=+0.6$). Позитивна кореляція. Доброзичливі чоловіки схильні пристосовуватись, щоб зберегти гармонію і допомогти іншим.

Компроміс ($r=+0.3$). Позитивна кореляція, що свідчить про здатність досягати згоди, коли це допомагає іншим.

Уникнення ($r=-0.2$). Слабка негативна кореляція вказує на те, що ці чоловіки не схильні уникати конфліктів, оскільки вони зацікавлені в їх мирному вирішенні.

Співпраця ($r=+0.8$). Сильна позитивна кореляція. Доброзичливі чоловіки часто вибирають співпрацю для досягнення гармонії і взаєморозуміння.

2. Універсалізм (Universalism)

Змагання ($r=-0.5$). Негативна кореляція, що свідчить про те, що чоловіки, схильні до універсалізму, рідше вибирають стиль «Змагання» через акцент на рівність і справедливість.

Пристосування ($r=+0.6$). Позитивна кореляція. Чоловіки, схильні до універсалізму, більше схильні до пристосування, оскільки це дозволяє їм зберегти соціальну гармонію.

Компроміс ($r=+0.4$). Позитивна кореляція, що вказує на готовність до компромісу для досягнення справедливості.

Уникнення ($r=-0.3$). Негативна кореляція вказує, що чоловіки, схильні до універсалізму рідше уникатимуть конфлікти.

Співпраця ($r=+0.7$). Позитивна кореляція. Чоловіки, схильні до універсалізму, активно співпрацюють для досягнення справедливості та рівності.

3. Безпека (Security)

Змагання ($r=-0.2$). Слабка негативна кореляція, що вказує на те, що чоловіки, для яких важлива безпека, рідше вибирають стилі «Змагання».

Пристосування ($r=+0.7$). Сильна позитивна кореляція. Чоловіки з орієнтацією на безпеку часто обирають стиль пристосування, щоб зберегти стабільність.

Компроміс ($r = +0.4$). Позитивна кореляція, яка вказує на готовність чоловіків досягти компромісу для збереження безпеки.

Уникнення ($r=+0.5$). Позитивна кореляція. Чоловіки, які цінують безпеку, схильні уникати конфліктів для збереження стабільності.

Співпраця ($r = +0.6$). Позитивна кореляція. Безпека важлива для тих, хто прагне до мирного вирішення конфліктів.

4. Традиція (Tradition)

Змагання ($r = -0.3$). Негативна кореляція. Чоловіки, які цінують традиції, рідше вибирають агресивні стилі поведінки.

Пристосування ($r = +0.8$). Сильна позитивна кореляція. Традиціоналісти схильні пристосовуватись до соціальних норм і звичаїв.

Компроміс ($r = +0.5$). Позитивна кореляція. Чоловіки, для яких важливі традиції, можуть вибирати компроміс, щоб зберегти звичні соціальні норми.

Уникнення ($r = -0.2$). Слабка негативна кореляція. Схильні до традицій чоловіки рідше уникатимуть конфлікти, оскільки вони зазвичай намагаються їх вирішувати в рамках соціальних норм.

Співпраця ($r=+0.6$). Позитивна кореляція. Чоловіки, які цінують традицію, частіше вибирають співпрацю для збереження гармонії та стабільності.

5. Гедонізм (Hedonism)

Змагання ($r=+0.6$). Позитивна кореляція. Чоловіки з цінностями гедонізму схильні обирати стиль «Змагання», щоб отримати задоволення від перемоги.

Пристосування ($r=-0.3$). Негативна кореляція. Чоловіки з цінностями гедонізму рідше вибирають пристосування, оскільки їхні цілі часто суперечать компромісу.

Компроміс ($r = +0.2$). Слабка позитивна кореляція вказує, що чоловіки з цінностями гедонізму можуть іноді вибирати компроміс для досягнення особистого задоволення.

Уникнення ($r = -0.4$). Негативна кореляція. Гедоністи рідше уникатимуть конфлікти, оскільки вони прагнуть до особистої вигоди і задоволення.

Співпраця ($r = +0.5$). Позитивна кореляція. Гедоністи інколи вибирають співпрацю для досягнення взаємного задоволення.

6. Стимулювання (Stimulation)

Змагання ($r = +0.5$). Позитивна кореляція. Чоловіки, які цінують стимулювання, схильні обирати стиль «Змагання», щоб досягти нових досягнень та емоційного збудження.

Пристосування ($r = -0.2$). Негативна кореляція. Чоловіки, для яких важливо стимулювання, рідше вибирають стилі пристосування, оскільки це може бути менш захоплюючим для них.

Компроміс ($r = +0.1$). Слабка позитивна кореляція. Стиль компромісу може інколи бути вибраний, якщо це сприяє новим можливостям.

Уникнення ($r = -0.3$). Негативна кореляція. Стиль уникнення не є привабливим для чоловіків, орієнтованих на нові враження.

Співпраця ($r = +0.4$). Позитивна кореляція. Чоловіки, які цінують стимулювання, можуть обирати співпрацю, щоб спільно досягти нових результатів.

7. Досягнення (Achievement)

Змагання ($r = +0.8$). Сильна позитивна кореляція. Чоловіки, які цінують досягнення, часто вибирають стиль «Змагання», щоб досягти високих результатів.

Пристосування ($r = -0.2$). Негативна кореляція. Досягнення можуть суперечити пристосуванню, оскільки це вимагає більш активного підходу.

Компроміс ($r = +0.5$). Позитивна кореляція. Чоловіки з орієнтацією на досягнення можуть іноді вибирати компроміс, якщо це дозволяє досягти результату.

Уникнення ($r = -0.1$). Слабка негативна кореляція. Чоловіки, орієнтовані на досягнення, рідше вибирають стиль уникнення.

Співпраця ($r = +0.3$). Позитивна кореляція. Співпраця може допомогти досягти спільних цілей, тому досягнення і співпраця можуть поєднуватися.

8. Влада (Power)

Змагання ($r = +0.7$). Позитивна кореляція. Чоловіки, орієнтовані на владу, часто вибирають стиль «Змагання», щоб отримати контроль.

Пристосування ($r = -0.5$). Негативна кореляція. Влада не співвідноситься з пристосуванням, оскільки це може зменшити контроль.

Компроміс ($r = +0.4$). Позитивна кореляція. Чоловіки з орієнтацією на владу можуть вибирати компроміс, якщо це дозволяє зберегти контроль над ситуацією.

Уникнення ($r = -0.3$). Негативна кореляція.

9. Самостійність (Self-Direction)

Змагання ($r = +0.4$). Позитивна кореляція. Чоловіки, які цінують самостійність, можуть обирати стиль змагання, оскільки він дозволяє їм відстоювати свої ідеї та бути незалежними.

Пристосування ($r = -0.3$). Негативна кореляція. Орієнтовані на самостійність люди менш схильні пристосовуватися до інших, оскільки це суперечить їхнім особистим цінностям.

Компроміс ($r = +0.5$). Позитивна кореляція. Самостійні чоловіки можуть шукати компроміс, якщо він не обмежує їхню свободу дій.

Уникнення ($r = -0.2$). Слабка негативна кореляція. Люди, які цінують самостійність, рідше уникають конфліктів, оскільки вони звикли самостійно вирішувати проблеми.

Співпраця ($r=+0.6$). Позитивна кореляція. Самостійні люди можуть вибирати співпрацю, якщо вона не порушує їхню автономію і дозволяє досягати спільних цілей.

10.Конформізм (Conformity)

Змагання ($r=-0.6$). Негативна кореляція. Чоловіки, які цінують конформізм, рідко вступають у змагання, оскільки прагнуть уникати конфліктів та зберігати соціальну гармонію.

Пристосування ($r=+0.8$). Сильна позитивна кореляція. Конформісти зазвичай обирають пристосування, щоб уникати конфліктів і відповідати суспільним очікуванням.

Компроміс ($r=+0.5$). Позитивна кореляція. Конформісти можуть використовувати компроміс як стратегію збереження соціальної рівноваги.

Уникнення ($r=+0.7$). Позитивна кореляція. Чоловіки, які цінують конформізм, часто уникають конфліктів, щоб не порушувати соціальні норми.

Співпраця ($r=+0.3$). Позитивна кореляція. Конформісти можуть вибирати співпрацю, якщо вона не суперечить соціальним очікуванням і дозволяє зберегти гармонію.

Таблиця 2.6

Таблиця кореляцій між цінностями та стилями поведінки у конфлікті
(чоловіча вибірка) $n=12$

Цінність	Змагання	Пристосування	Компроміс	Уникнення	Співпраця
Доброзичливість	-0.4 ($p \approx 0.17$)	+0.6 ($p \approx 0.04$)	+0.3 ($p \approx 0.31$)	-0.2 ($p \approx 0.49$)	+0.8 ($p < 0.01$)
Універсализм	-0.5 ($p \approx 0.08$)	+0.6 ($p \approx 0.04$)	+0.4 ($p \approx 0.17$)	-0.3 ($p \approx 0.31$)	+0.7 ($p \approx 0.01$)
Безпека	-0.2 ($p \approx 0.49$)	+0.7 ($p \approx 0.01$)	+0.4 ($p \approx 0.17$)	+0.5 ($p \approx 0.08$)	+0.6 ($p \approx 0.04$)

Традиція	-0.3 (p ≈ 0.31)	+0.8 (p < 0.01)	+0.5 (p ≈ 0.08)	-0.2 (p ≈ 0.49)	+0.6 (p ≈ 0.04)
Гедонізм	+0.6 (p ≈ 0.04)	-0.3 (p ≈ 0.31)	+0.2 (p ≈ 0.49)	-0.4 (p ≈ 0.17)	+0.5 (p ≈ 0.08)
Стимулювання	+0.5 (p ≈ 0.08)	-0.2 (p ≈ 0.49)	+0.1 (p ≈ 0.71)	-0.3 (p ≈ 0.31)	+0.4 (p ≈ 0.17)
Досягнення	+0.8 (p < 0.01)	-0.2 (p ≈ 0.49)	+0.5 (p ≈ 0.08)	-0.1 (p ≈ 0.71)	+0.3 (p ≈ 0.31)
Влада	+0.7 (p ≈ 0.01)	-0.5 (p ≈ 0.08)	+0.4 (p ≈ 0.17)	-0.3 (p ≈ 0.31)	+0.2 (p ≈ 0.31)
Самостійність	+0.4 (p ≈ 0.17)	-0.3 (p ≈ 0.31)	+0.5 (p ≈ 0.08)	-0.2 (p ≈ 0.49)	+0.6 (p ≈ 0.04)
Конформізм	-0.6 (p ≈ 0.04)	+0.8 (p < 0.01)	+0.5 (p ≈ 0.08)	+0.7 (p ≈ 0.01)	+0.3 (p ≈ 0.31)

Стиль "Змагання" найсильніше корелює з Досягненням (+0.8) та Владою (+0.7), що засвідчує про орієнтацію таких людей на лідерство та домінування.

Стиль "Пристосування" найбільш притаманний Конформізму (+0.8) та Традиції (+0.8), що вказує на прагнення до гармонії та уникнення сутичок.

Стиль "Компроміс" має позитивний зв'язок із більшістю цінностей, особливо з Досягненням (+0.5) та Самостійністю (+0.5), що вказує на стратегічний підхід у конфліктах.

Стиль "Уникнення" найбільш притаманний Конформізму (+0.7) та Безпеці (+0.5), оскільки такі люди прагнуть уникати ризиків та дотримуватись стабільності.

Стиль "Співпраця" сильно корелює з Доброзичливістю (+0.8), що вказує на орієнтацію таких людей на взаємодію та допомогу іншим.

У обох вибірках спостерігаються схожі загальні тенденції:

Цінності турботи про інших (доброзичливість, універсалізм) пов'язуються з співпрацею та пристосуванням, що узгоджується з гуманістичною спрямованістю цих стилів.

Цінності особистих досягнень (досягнення, влада) асоціюються із змагальним стилем, особливо у чоловіків ($r = +0.8$ для досягнень).

Конформізм у чоловіків має вищий зв'язок із пристосуванням ($r = +0.8$) та уникненням ($r = +0.7$), ніж у жінок.

Основна відмінність:

У чоловіків простежується сильніша орієнтація на статусні та індивідуалістичні цінності (влада, досягнення, гедонізм), які корелюють зі змаганням, це говорить про те що у випадку конфліктної ситуації швидше за все вони будуть обирати стиль змагання.

У жінок чіткіше виражена кореляція між соціальними цінностями (доброзичливість, універсалізм, безпека) таому більш за все вони будуть обирати стиль співпрацю або пристосування.

2.3 Рекомендації щодо впровадження в процедуру психологічної експертизи конфліктів, ціннісні орієнтації, з точки зору даного в документі дослідження.

Сьогодні більшість психологічних експертиз зосереджені на аналізі когнітивного, емоційного стану чи міжособистісних відносин. Проте, вкрай необхідно доповнити структуру експертного висновку розділом, присвяченим аналізу ціннісного профілю обстежуваного. Йдеться не лише про ієрархію цінностей, а про їхню роль у зародженні та вирішенні конфлікту.

Психологічна експертиза конфліктів вимагає не лише аналізу зовнішньої поведінки або когнітивних процесів особи, але й глибинного вивчення її мотиваційної сфери, в центрі якої знаходяться особистісні цінності. Цінності, згідно з теоріями Ш. Шварца, М. Рокича, А. Маслоу, виступають основою прийняття рішень, впливають на вибір стратегій поведінки у конфліктних

ситуаціях та визначають загальну спрямованість особистості. Інтеграція аналізу особистісних цінностей у процедуру психологічної експертизи конфліктів є важливим напрямом удосконалення експертної практики.

На основі нашого емпіричного дослідження, проведеного в межах цієї роботи, виявлено значний вплив системи цінностей на вибір поведінкових стратегій та інтерпретацію конфліктної ситуації її учасниками. Зокрема, у жінок виявлено домінування цінностей доброзичливості, універсалізму та безпеки, у той час як у чоловіків переважають досягнення, самостійність та стимуляція також узагальнено сучасні підходи у галузі психології конфліктів, що дозволяє сформулювати ряд практичних рекомендацій щодо впровадження аналізу особистісних цінностей у процедуру психологічної експертизи. Наприклад, якщо конфліктна ситуація виникла внаслідок порушення цінності «безпека» у жінки (переживання щодо стабільності в сім'ї, емоційна тривожність), експерт має наголосити на необхідності створення для неї психологічно безпечного середовища. Для чоловіків, у яких домінують цінності «досягнення» і «самостійність», причиною конфлікту часто є обмеження можливостей самореалізації.

Ціннісна сфера особистості має стати обов'язковим об'єктом експертного аналізу. Рекомендується включити аналіз цінностей як окремий блок у структурі експертного висновку. Це дозволить посилити діагностичну валідність дослідження та забезпечити більш комплексне уявлення про особу. Наприклад, у випадку експертизи в контексті трудового конфлікту варто досліджувати, які саме цінності були порушені (справедливість, повага, автономія тощо) і як це вплинуло на поведінку особи.

Використання валіднізованих методик дослідження цінностей. Найбільш ефективними інструментами є опитувальники Ш. Шварца (SVS, PVQ), а також тематичні проєктивні методики, адаптовані до конфліктних ситуацій. Додатково доцільно застосовувати методики, що оцінюють моральні установки (наприклад, DIT Джеймса Реста), які дозволяють встановити рівень морального міркування

особи. Для повноти аналізу бажано поєднувати кількісні та якісні методи: анкетування, інтерв'ю, аналіз життєвих історій.

Багато конфліктів мають саме ціннісну природу — це суперечності між системами переконань, життєвими орієнтирами або уявленнями про «правильну» поведінку. Наприклад, у сімейних конфліктах часто стикаються цінності турботи й незалежності. Експерт має виявити не лише зовнішні прояви конфлікту, а й внутрішні установки, що лежать в його основі.

Це дозволяє зробити висновки щодо соціальної адаптованості, прогностичних ризиків (наприклад, схильності до девіантної поведінки) або відповідності особистих цінностей професійним вимогам. Наприклад, конфлікт у колективі може бути обумовлений несумісністю між індивідуалістичними й колективіськими орієнтаціями. Слід розробити методичні вказівки для психологів-експертів, які включають підходи до аналізу ієрархії цінностей, їх емоційної значущості, гнучкості та впливу стресових факторів. Освіта та підвищення кваліфікації психологів мають включати тематику ціннісно-мотиваційної діагностики.

Особливої актуальності ціннісний підхід набуває для фахівців, які працюють у медичній сфері — в закладах охорони здоров'я, психіатричних клініках, реабілітаційних центрах. У цьому контексті психологічні конфлікти нерідко виникають на тлі хронічної хвороби, страху смерті, втрати автономії, або порушення особистісної цілісності. Для пацієнтів із соматичними або психічними розладами цінності можуть змінюватися — і саме психолог має відстежити ці зрушення, щоб зрозуміти, які з них стали джерелом внутрішньої напруги, конфлікту з близькими або медичним персоналом.

Наприклад, зниження значущості цінності «досягнення» чи «самореалізація» у тяжкохворих може свідчити про депресивну реакцію, тоді як надмірна фіксація на «контролі» або «безпеці» — про тривожний компонент. Розуміння ціннісного профілю пацієнта дозволяє також краще організувати

психотерапевтичну підтримку, враховуючи не лише діагноз, а і глибинні смисли життя людини.

У кримінальній сфері ціннісна орієнтація на цінності влади або гедонізу може бути пов'язана з ризиком агресивної або імпульсивної поведінки. У трудових конфліктах часто стикаються прагнення до цінностей автономії та очікування субординації. В освітньому середовищі — конфлікт між цінностями самовираження і дисципліною. У кожному випадку важливо виявити ключову цінність, що була порушена.

На основі виявленої ціннісної структури експерт має надати персоналізовані рекомендації. Якщо домінує цінність безпеки — варто зосередитися на стабілізації середовища. Якщо ж цінності досягнень — запропонувати підтримку у формуванні продуктивних цілей. Якщо цінності доброзичливості — варто працювати з відновленням довіри у міжособистісних стосунках.

У мультикультурному суспільстві експерти повинні бути обізнані з міжкультурними моделями (наприклад, індивідуалізм/колективізм, цінності Шварца в різних культурах), щоб уникнути упереджень. Наприклад, орієнтація на сімейну згуртованість може мати різне значення для українських, азійських чи західноєвропейських респондентів.

В психологічній експертизі важливо оцінювати не лише структуру цінностей, але й рівень моральної рефлексії — здатність людини осмислювати свої переконання, діяти відповідно до етичних норм. Це особливо значимо в контексті правопорушень, судових справ, сімейного насильства тощо.

ВИСНОВКИ

У межах проведеного дослідження ціннісних аспектів психологічної експертизи конфліктів було проаналізовано як теоретичні, так і практичні підходи до розуміння природи конфліктів, обумовлених ціннісними орієнтаціями учасників. Особлива увага приділялася не лише змістовним характеристикам цінностей, а й механізмам їх прояву в конкретних соціальних взаємодіях, що дозволило виявити глибинні детермінанти конфліктної поведінки та осмислити її в контексті особистісного розвитку. У роботі розкрито, що цінності відіграють ключову роль у процесі формування конфліктів, оскільки саме через призму ціннісних орієнтацій людина інтерпретує події, ухвалює рішення та вибудовує стратегії поведінки. Результати дослідження дозволили зробити низку важливих висновків, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

По-перше, ціннісна сфера особистості є детермінантою міжособистісних взаємодій, а конфлікти часто виникають саме на ґрунті несумісності цінностей, коли сторони дотримуються відмінних уявлень про справедливість, обов'язок, відповідальність, свободу тощо. Така несумісність проявляється у відмінностях інтерпретацій одних і тих самих подій, коли для однієї сторони певна ситуація може мати позитивне значення, а для іншої – викликати неприйняття або внутрішній протест. Саме через суперечливість ціннісних оцінок дії, вчинки та слова можуть набувати глибокого символічного значення, що сприяє ескалації напруги у взаємодії. У такому разі конфлікт набуває не лише ситуативного, а й глибинного характеру, що значно ускладнює його розв'язання, оскільки вирішення потребує не лише зміни зовнішньої поведінки, а й переосмислення внутрішніх переконань. Відтак, у психологічній експертизі конфліктів важливо враховувати не лише зовнішні поведінкові прояви, а й глибинні ціннісні орієнтації, які формують контекст інтерпретації ситуації, визначають межі допустимого та морально прийняттого для кожного з учасників взаємодії.

По-друге, цінності виступають основою мотиваційної структури особистості. Вони визначають значущість певних цілей, способів їх досягнення, а також соціальні очікування й норми. Саме цінності лежать в основі тих рішень, які людина приймає у конфліктній ситуації: що для неї є пріоритетом, на що вона готова піти заради досягнення бажаного результату, і які компроміси вважає прийнятними. У цьому контексті важливою є не лише наявність певних цінностей, але й їх ієрархія, тобто те, наскільки певна цінність переважає над іншими у конкретній ситуації. Зважаючи на це, у рамках експертизи конфліктів доцільно застосовувати методики, які дозволяють ідентифікувати ціннісні установки людини, зокрема шкали Ш. Шварца та К. Томас. Дані, отримані за цими інструментами, сприяють глибшому розумінню мотиваційної природи конфлікту, дозволяють виявити внутрішні пріоритети сторін, ступінь їх гнучкості чи жорсткості, а також зробити обґрунтовані прогнози щодо динаміки конфліктної взаємодії. У такий спосіб експерт отримує змогу глибше проаналізувати психологічні механізми прийняття рішень у межах конфліктної ситуації та виявити потенційні точки для ефективного психологічного втручання.

По-третє, результати емпіричного дослідження підтвердили, що ціннісні орієнтації впливають не лише на причини виникнення конфліктів, а й на стратегії поведінки в них. Виявлено, що домінування індивідуалістичних або колективістських цінностей зумовлює вибір конструктивної чи деструктивної моделі поведінки. Індивідуалістична орієнтація зазвичай сприяє фокусуванню на особистих інтересах, автономії, досягненні власних цілей, що у деяких випадках може призводити до конфронтаційної, непримиренної або конкуренційної позиції. Натомість колективістські цінності, що підкреслюють важливість взаємодії, солідарності та спільної відповідальності, частіше корелюють із прагненням до компромісу, пошуку згоди та співпраці. Залежно від співвідношення цих орієнтацій у конфліктуючих сторін, формується характерна динаміка конфлікту та його потенційна траєкторія розвитку. Це свідчить про

доцільність включення аналізу ціннісного профілю до структури психологічної експертизи конфлікту, оскільки такий підхід дозволяє не лише пояснити мотиваційні основи поведінки, а й виявити можливі точки дотику між сторонами задля ефективного налагодження взаємодії та пошуку спільних рішень.

По-четверте, у дослідженні акцентовано увагу на методологічних і етичних аспектах проведення експертизи. Було встановлено, що оцінювання цінностей вимагає врахування культурного контексту, недопущення упередженості та забезпечення конфіденційності даних. Це означає, що процес експертизи не може бути зведений до простого збору фактичного матеріалу, а має враховувати унікальні особливості середовища, в якому перебуває людина, а також дотримання етичних принципів у трактуванні отриманої інформації. Особливої уваги заслуговує питання об'єктивності: психолог-експерт не повинен піддаватися власним упередженням або переносити власну ціннісну систему на оцінку поведінки іншої особи. Важливим є також забезпечення добровільності участі у процедурі дослідження та інформованості учасників щодо мети, методів і можливих наслідків експертизи. Психолог-експерт має дотримуватися принципу наукової обґрунтованості та об'єктивності, що особливо важливо у випадках, коли результати експертизи можуть мати правові наслідки. Тільки за умов дотримання цих етичних вимог психологічна експертиза набуває справжньої професійної ваги і довіри з боку всіх зацікавлених сторін.

По-п'яте, запропоновані у роботі рекомендації мають прикладне значення для фахівців у сфері психологічного консультування, судової психології, медіації та управління персоналом. Врахування ціннісних аспектів дозволяє розробляти індивідуалізовані стратегії втручання у конфліктні ситуації, підвищуючи ефективність психологічної допомоги та сприяючи гармонізації міжособистісних стосунків. Зокрема, це може проявлятися у здатності психолога допомогти клієнтам усвідомити відмінності у ціннісних уявленнях та сформувати навички емпатійного сприйняття, що є критично важливим для конструктивного розв'язання конфліктів. У сфері управління персоналом та

корпоративної медіації це відкриває можливість для формування організаційної культури, яка базується на повазі до різноманітності цінностей і стимулює розвиток позитивного соціально-психологічного клімату. Отже, інтеграція ціннісного аналізу у практичну діяльність фахівця підвищує не лише якість його висновків, а й ефективність запропонованих інтервенційних стратегій.

Загалом, результати дослідження підтвердили важливість ціннісних орієнтацій у визначенні стратегії поведінки в конфлікті. Отримані дані можуть бути корисними для психологічної експертизи конфліктів, а також для розробки програм конфліктного менеджменту, які враховують гендерні особливості та індивідуальні ціннісні пріоритети.

аналіз ціннісних орієнтацій як обов'язкового елементу психологічної експертизи конфліктів відкриває нові можливості для глибшого розуміння мотиваційної природи конфліктної поведінки. Цінності є стійкими детермінантами соціальних рішень і вибору поведінкових стратегій, впливають на інтерпретацію подій та визначають типові реакції особистості на фрустрацію, суперечність і загрозу.

Розширення структури експертизи шляхом включення аналізу цінностей дозволяє:

- виявляти приховані джерела конфліктів;
- розуміти глибинні потреби й установки учасників;
- інтерпретувати поведінку в контексті морально-етичних уявлень;
- формувати адресні, персоналізовані рекомендації.

Ефективне впровадження ціннісного підходу потребує не лише методичних змін, але й зміни професійної парадигми — переходу від описово-діагностичного до аналітико-гуманістичного бачення експертного процесу. Психолог має виступати не лише діагностом, а й інтерпретатором життєвого досвіду особистості, розкриваючи взаємозв'язки між внутрішніми переконаннями та зовнішньою поведінкою.

Ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів є важливим напрямом дослідження, що відкриває нові можливості для вдосконалення практики вирішення конфліктів, зокрема шляхом глибшого розуміння особистісних факторів, які лежать в основі конфліктної поведінки. Залучення ціннісного аналізу дозволяє не лише виявляти ключові джерела напруги, а й прогнозувати потенційні варіанти розвитку подій залежно від глибинних установок та переконань учасників. Врахування індивідуального ціннісного профілю дає змогу підвищити точність діагностики, обґрунтованість висновків експерта, адаптувати інтервенції до особистісних особливостей учасників конфлікту та підвищити ефективність психологічного втручання загалом. У перспективі доцільним є подальший розвиток міждисциплінарних підходів, які інтегрують психологічні, соціальні, правові й етичні знання у процес експертизи, що не лише сприятиме підвищенню її наукової обґрунтованості, а й забезпечить її релевантність і практичну значущість у реальних життєвих обставинах. Такий підхід забезпечує більш гнучке, комплексне і гуманістично орієнтоване розуміння конфліктів, що відповідає сучасним вимогам до професійної психологічної практики.

У ході емпіричного дослідження було виявлено значущі взаємозв'язки між ціннісними орієнтаціями респондентів та їхніми стилями поведінки в конфліктних ситуаціях. Отримані результати дозволяють зробити наступні висновки. Жінки частіше схильні до пристосування (25%), співпраці (20%) та уникнення (20%), що свідчить про прагнення до гармонізації міжособистісних відносин і уникнення відкритого протистояння. Чоловіки, навпаки, частіше використовують змагання (35%) та компроміс (20%), що свідчить про більш рішучий підхід до вирішення конфліктів.

Для жінок доброзичливість, універсалізм і безпека мають позитивний зв'язок зі співпрацею та пристосуванням (+0.7, +0.8, +0.7 відповідно), що підтверджує їхню схильність до гармонійних відносин. Чоловіки, які високо

оцінюють досягнення та владу, більш схильні до стилю змагання (+0.6 і +0.7 відповідно), що свідчить про конкурентність та прагнення до лідерства. У жіночій виборці конформізм позитивно корелює з уникненням (+0.5) та пристосуванням (+0.7), що може свідчити про бажання уникати конфронтації в межах соціальних норм. У чоловічій виборці традиція корелює з компромісом (+0.5), що вказує на прагнення до збереження усталених правил у процесі вирішення конфліктів. У жінок гедонізм і стимулювання мають помірний зв'язок зі змаганням (+0.4, +0.5), що може свідчити про прагнення до самореалізації через активний стиль поведінки в конфлікті. У чоловіків ці ж цінності також позитивно корелюють із змаганням (+0.5, +0.6), що підтверджує їхню готовність до відкритої конфронтації у випадку суперечностей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
 2. Цивільний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
 3. Про судову експертизу Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 05.01.2025).
 4. Основні європейські документи, які визначають мінімальні стандарти ЄС щодо судово-експертної діяльності в державах – членах Ради Європи. URL: <https://expertize-journal.expert-nazarov.com/normativnie-documenti/8197-osnovni-evropejski-dokumenty-yaki-viznachayut-minimalni-standarti-es-shchodo-sudovo-ekspertnoji-diyalnosti-v-evropejskikh-krajinakh> (дата звернення: 05.01.2025).
- Один автор*
5. Авдєєва Г. К. Оцінка достовірності висновку експерта як джерела доказів в Україні та в інших країнах: порівняльно-правовий аналіз. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19537/1/Avdeeva_55-71.pdf (дата звернення: 05.01.2025).
 6. Бабенко Я. Теоретичні аспекти дослідження цінностей. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2013. № 3. С. 88-93.
 7. Бедь В. В. Юридична психологія: Навчальний посібник. К.: Каравела, Львів: Новий світ – 2000, Магнолія плюс, 2003. 376 с.
 8. Боянжу М.Г. Психолого-педагогічна експертиза., методичний посібник. Харків, 2003. 178 с.
 9. Буняк Н.А. Психологічна експертиза: навчальний посібник. Тернопіль: вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 150 с.
 10. Горбунова В. В. Етичні та правові аспекти психологічних досліджень. *Практична психологія соціальна робота*. 2005. № 3. С. 18-23.

11. Експерти УЦЕО проводять психологічну експертизу моральної шкоди та визначення її розміру. URL: <https://www.ukrexpertise.com/sudovi-ekspertyzy/psychologichna-expertyza/> (дата звернення: 05.01.2025).
12. Землянська О. В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи: (Монографія). Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2019. 367 с.
13. Землянська О.В. Особистість та методи її дослідження при проведенні судово-психологічної експертизи: О.В. Землянська. Харків: Титул, 2007. 224 с.
14. Землянська О. В. Судово-психологічна експертиза : навч. посіб. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2012. 300 с.
15. Кобера А.В. Теоретико-методологічні аспекти судово-психологічної експертизи неповнолітніх обвинувачуваних. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер.: Психологія і педагогіка*. 2011. № 17. С. 166-173.
16. Костицький М. В. Психологічна експертиза в системі психологічної практики. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 14-31.
17. Костицький М. В. Особливості проведення судово-психологічної експертизи в адміністративному процесі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 8. С. 10-16.
18. Костицький М. В. Сутність і значення психологічного пізнання при проведенні судово-психологічної експертизи в адміністративному процесі. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2012. № 6. С. 10-16.
19. Ребуха Л. Особливості методологування під час проведення психологічної експертизи. *Вітакультурний млин. Модуль*. 2005. № 2. С. 54-57.
20. Ребуха Л.З. Психологічна експертиза: технологія та процедура проведення: ТНЕУ, 2009. 234 с.

21. Романюк Л. В. Методологія та методи дослідження цінностей у психології. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. № 6 (1). С. 87-92.
22. Сліпець О. О. Теоретичні аспекти судово-психологічної експертизи типологічних особливостей особистості. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2019. № 20. С. 505-521.
23. Черезова І.О. Психологічна експертиза: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Бердянськ: БДПУ, 2018. 262 с.
24. Черезова І. О. Психологічна експертиза як форма соціальної практики. *Психологічна експертиза: навч. посіб.* Бердянськ, 2018. 262 с.
25. Bandura A. Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational behavior and human decision processes*. 1991. № 50(2). P. 248-287.
26. Barsalou L. W. Cognitive psychology: An overview for cognitive scientists. Psychology Press, 1992. 424 p.
27. Dean R. The value of humanity in Kant's moral theory. Clarendon Press, 2006. 280 p.
28. Nabavi R. T. Bandura's social learning theory & social cognitive learning theory. *Theory of Developmental Psychology*. 2012. № 1(1). P. 1-24.
29. Rokeach M. Part I. Value systems in religion. *Review of Religious Research*. 1969. P. 3-23.
30. Scheler M. On feeling, knowing, and valuing: Selected writings. University of Chicago Press, 1992. 270 p.
31. Schwartz S. H. Individualism-collectivism: Critique and proposed refinements. *Journal of cross-cultural psychology*. 1990. № 21(2). P. 139-157.
32. Schwartz S. H. Schwartz Value Survey. APA PsycTests. URL: <https://doi.org/10.1037/t07641-000> (дата звернення: 05.01.2025).
33. Weidman N. Between the counterculture and the corporation: Abraham Maslow and humanistic psychology in the 1960s. *Groovy science: Knowledge, innovation, and American counterculture*. 2016. P. 109-141.

Два автори

34. Магдисюк Л. І., Павлова Б. В. Судово-психологічна експертиза в системі судової психології. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/13883/3/72_1-104-106.pdf (дата звернення: 05.01.2025).

35. Матяж С. В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Сер.: Соціологія*. 2013. № 225, Вип. 213. С. 27-30.

36. Boyle G., Helmes E. Methods of personality assessment. In *The Cambridge handbook of personality psychology*. 2009. P. 110-126.

37. Kohlberg L., Hersh R. H. Moral development: A review of the theory. *Theory into practice*. 1977. № 16(2). P. 53-59.

38. MMPI Test: The Minnesota Multiphasic Personality Inventory. URL: <https://www.healthline.com/health/mmpi-test> (дата звернення: 05.01.2025).

39. Putnam H., Putnam R. A. Pragmatism as a way of life: The lasting legacy of William James and John Dewey. Harvard University Press, 2017. 496 p.

40. Ryan J. J., Lopez S. J. Wechsler adult intelligence scale-III. In *Understanding psychological assessment*. 2001. P. 19-42.

41. The 6-D model of national culture. URL: <https://geerthofstede.com/culture-geert-hofstede-gert-jan-hofstede/6d-model-of-national-culture/> (дата звернення: 05.01.2025).

Чотири автори

42. Hinz A., Brähler E., Schmidt P., Albani C. Investigating the circumplex structure of the Portrait Values Questionnaire (PVQ). *Journal of Individual Differences*. 2005. № 26(4). P. 185-193.

43. Joshi A., Kale S., Chandel S., Pal D. K. Likert scale: Explored and explained. *British journal of applied science & technology*. 2015. № 7(4). P. 396-403.

44. Tuulik K., Õunapuu T., Kuimet K., Titov E. Rokeach's instrumental and terminal values as descriptors of modern organisation values. *International Journal of Organizational Leadership*. 2016. № 5. P. 151-161.

Пять и больше авторів

45. Meyer G. J., Finn S. E., Eyde L. D., Kay G. G., Moreland K. L., Dies R. R., Reed G. M. Psychological testing and psychological assessment: A review of evidence and issues. *American psychologist*. 2001. № 56(2). P. 128-165.

Додаток А Короткий звіт подібності

StrikerPlagiarism

Звіт про подібність

Дата звіту

6/4/2025

Дата роздрукування

Звіт не був оцінений

Звіт подібності

метадані

Назва організації

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU

Заголовок

Ціннісні аспекти психологічної експертизи конфліктів

Автор

Науковий керівник / Експерт

Кравченко А. С.проф. Романюк Л. В.

підрозділ

кафедра педагогіки та психології

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

0.63%

0.63%

КП 1

25

Довжина фраз для коефіцієнта подібності 2

0.00%

0.00%

КП 2

15612

Кількість слів

0.94%

0.94%

КЦ

123428

Кількість символів

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про МОЖЛИВІ маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		0
Інтервали		0
Мікропробіли		0
Білі знаки		0
Парафрази (SmartMarks)		9

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Копія тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА URL (НАЗВА БАЗИ)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИФІКОВАНИХ СЛІВ (ФРАГМЕНТІВ)
1	Психологічні особливості мотивації персоналу освітніх організацій до професійної діяльності.docx 6/3/2022 Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman KNEU (кафедра педагогіки та психології)	15 0.10 %
2	https://naeborotleg.blogspot.com/2021/02/blog-post_975.html	10 0.06 %

